

SZÉKES-FEHÉRVÁR

TÖRTÉNETE.

IRTA

CSAPÓ KÁLMÁN.

Székes-Fehérvárott,
kiadja: Ráder Antal könyvtáros.

1861.

MEGYEI KÖNYVTÁR TULAJDONOS
60 238.
SZÉKESFEHÉRVÁR R 80

R14

Aa 0556

Székes-Fehérvárott, özv. Számmer Pálné betűivel. 1861.

KEDVES

SZÜLŐ-VÁROSÁNAK

AJÁNLJA

A SZERZŐ.

Előszó.

Remegő kézzel emelém fel tollamat, midőn ifjuságomhoz képest oly nehéz feladatot tűztem magam elé, minő egy annyi nevezetességgel bíró város nyolczszáz éves történetének megírása, mely gyakorlottabb tehetség s jártasabb tollnak mint enyém nem csekély fáradságot adhat.

Mi e lépésre indított, a tárgy iránti benső lelkesedésen kívül, azon édes előszeretet, mely a távolból s — bár tagja lenni megszüntem — eltörölhetlen vágygyal vonz szülővárosom emlékeihez. Ez érzés nem engedé azt: hogy erőt sejtve hozzá elnézzek létében egy oly ürt, melyet önálló történetírásának hiánya támasztott.

Mennyire feleltem meg kitüzött czélomnak, ezt megítélni tisztelt olvasóim szabadságában és feladatában áll s netán elkövetett hibáimért a bíráló szigorúbb szavát is szívesen hallgatom, úgy tekintvén azokat, mint figyelmeztetést a tudomány érdekében, s utbaigazítást a pályán melyen haladni, s melynek nehézségeivel megküzdeni akarok.

Csapó Kálmán.

Előttem állok, dicső apáknak emlékoszlopa, elmúlt századoknak szentelt ereklyéje, előttem, egykor fényben tündöklő fővárosunk Fehérvár.

Te látád Ázsia délczeg ifjait, midőn győzelmesen hordák körül aczéljokat, hogy drága véren hazát szerezzenek.

Te hallád a nagy honalkotó szavait, midőn nemzetének megmutatá az ígélet földét.

Van még egy falad azokból, melyek néma tanui valának annyi dicsőségnek, s kiállottak annyi vést.

Van még egy falad azokból, melyen annyi hős vér folyt alá,—haza, szabadság és hitért.

Felkeresélek multadban, midőn oly nagy királyok fejére látád tenni azon szentesített ősi ereklyét a koronát, mely alatt Isten s igazság nevében esküdtek meg a hon boldogítására.

Felkeresém a szentek porait, kik midőn romjaid alatt pihenik fáradalmaik hosszú álmát; örökké ébren élnek egy nemzet háladó szívében, s éltetik

emlékökkel azt, mi őket, s a hazát egykor nagygyá s boldoggá tette — a honszeretetet.

* * *

Székes-Fehérvár, egyik hazánk legrégeb, s első, hazánk legnevezetesebb városai között.

Hol legnagyobb királyaink koronáztattak, hol nemzet és király annyiszor munkáltak együtt a hon üdvére, s hol annyi nagy és annyi szent hamvak porladoznak — e helyet méltó, hogy elsőnek nevezük; s méltó: hogy habár a távol mult, homályos és szakgatott képeket mutat is csak emlékeből — kegyelettel tekintsünk azokra.

E város keletkezésének idejére, valódi alapítójának nevére legrégeb történéseink sem emlékeznek; mond egyik is, sejt másik is valamit: de végre is úgy vagyunk vele mint legtöbb elhunyt nagy férfiuval, kinek számtalan rege szól születéséről s nincs honfiai közt egy, ki bizonyost tudna róla mondani.

Mondják, hogy már Árpád készen találá, de sz. István idejére úgy elpusztult, hogy ennek egészen újra kellett építeni *).

*) Heltai G. I. köt. XXVII. rész 96-ik lap.

Mondják, hogy Árpád midőn győzelmes seregével a Dunán átszállott, itt állapotott meg Noé hegyén (a mostani Csucos- vagy Árpád hegy, a várostól félórányira keletre) s midőn kimondá onnét hogy: „e hely nekem tetszik“ aljában állandó tábort ütött*), mely táborhelyet később István emelt kegyeletes emlékül virágzó várossá.

Mondják azt is, hogy egészen Árpád építette volna, s Istváné csak a szépítés műve volt**).

De mit szinte több iróink állítanak, s mi mellett legtöbb világos adat tanuskodik, az, hogy őseink bejövetele előtt római gyarmat volt.

Erre utalnak a város környékében talált, s jelenleg is található számos római pénzek, erre azon számos, római császárok idejebeli, latin feliratu vagy római Isteneket ábrázoló — itt-ott gyakran felásott kövek, milyenek a püspökség kertjében jelenleg is vannak lerakva, s kétségtelemné teszik végre a birodalom kiterjedéséről szóló históriai emlékek.

Azt pedig, hogy ekkor már mint erősség állott fen, igen hihetővé teszi azon körülmény, hogy az

*) *Castra fixit in monte Noe prope Albam. Joa. de Thurócz, Schwandternél. Cap. I. pag. 101.*

***) *Cum transmeato Danubio Pannoniam introisset, ipse Árpád, in illo loco fixit tabernacula, ubi modo Albensis civitas est fundata: illeque locus primus exstitit Árpád ducis. Kéza.*

annyira eszélyes, s a haditudományokban annyira előhaladt Rómaiak, oly helyet, mely természeti fekvésénél fogva igen könnyen védhető, s erős volt mint Fehérvár, — hatalmukban tartván — pusztán nem hagytak volna, kivált midőn az ifju erős keleti népek mozgalma ezt rájuk mindinkább szükségessé tév: s mindkettőre nézve némi bizonyosságul szolgál azon „S. Latinorum Civium Albensium“ felirattal ellátott pecsét, mely egyszersmind azt látszik tanúsítani, hogy Latinok, még királyaink idejében is jelentékeny számmal voltak Fehérvárott.

Miután itt — őseink bejövetelekor — csatáról legkisebb említés sincs, lehet hogy a honalkotó győzelmeitől s a szilaj nép pusztításaitól megrettent lakosok, jobbnak látván úgy, — békeségesen megadák magukat s Árpád birtokába vevén a várost, itt ütötte fel táborát s tán erődítéseket is tétetett rajta — bár ez a körülményeket tekintetbe véve már kétségesebb.

Hogy a szépítés s nagygyáemelés műve Istváné volt, arra tökéletesen összhangzó, bő és hiteles adataink vannak.

Mi e város elnevezését illeti, erre végtelenül szétágazók a vélemények; nem sorolom elő tehát mindazokat a főtetőre állított okoskodásokat, melyek e körül előfordúlnak: csak egyet hozok elő azok

közül is, melyeket Palugyainál megemlítve láttam, s melyet legegyszerűbbnek, s leghihetőbbnek talállok; mely a keleti népek azon többfelől bizonyított sajtáságára hivatkozik; mely szerént nekik szokásuk volt, országaikat, népeiket, városaikat színek után elnevezni, s így nyerhette e hely is a Fehérvár nevet őseinktől.

A Székes előczimre nézve pedig úgy hiszem, Jankovich Miklós *) hosszás erőlködése, Bonfin, s Bél Mátyás távol keresgélő magyarázata nélkül (a széksós tavakról) bátran kimondhatjuk: hogy, e czim azon korból való, midőn már királyaink itt laktak s illetőleg székelték, mit, ha sz. István életirója Hardtvik nem szólna is róla, bizonyít az, hogy latinul Alba-Regalisnak, semmi esetben sem a rómaiak — hanem csak koronázás és országgyűlések által szentesített székhely korában neveztetetett el**).

Tekintsük a város földirati fekvését:

Budától nyugotnak, mintegy 7 $\frac{1}{2}$ mértföldnyire. Mi jelenét illeti, egészen más alakban áll mint régenten; jelenleg éjszak s részben keletről is bőtermő

*) Szónyomozás czimű könyvében.

***) Ifj. E. S. „Helynév magyarázó“ czimű gyűjteménye bővebben írt róla.

jólmivelt szőlőhegyektől, délkelet s délről a kiseded Sóstó és mint nyugotról kanaánszerű szántóföldek s rétségek által környeztetik, keresztülszelve a jóltevő Sárvizcsatorna által, s a külvárosok a belső-résztől semmi természeti határ által nem különítetnek, kivéve a Ráczvárost, melyet a belvárostól éppen a sárviz egyik ága választ el.

A régi Székes-Fehérvár, igen csekély különbséggel a mostaninak helyén feküdt: de mint ezt most áldásos rónák, úgy akkor azt mocsáros tavak körítették, melyek széles árkokba bocsájtva különzék a mindenütt erősített mellékvárosrészeket is a fővártól. Hogy kelet felől fekvő halmai szőlővel mikor ültetettek be nem tudni, annyit azonban mondanak chronistáink, hogy már Miksa császár katonái az itteni bősziüret áldásaitól mámorosítottak el — minek azután megveretésök lön eredménye. *)

A régi Fehérvárnak két képe maradt fel reánk, az egyik: mintegy három láb hosszú s 2—harmadfél láb széles, olajfestésben, a városház tanácsteremében őriztetik, s a rajta levő felirat tanúsága szerint, a városnak, Törökök kiűzetése előtti képét ábrázolja, keletkezésének ideje nem tudatik, gyanítják hogy

---

*) Nicolai Istuanffy lib. I. pag. 6.

azon érmek egyikéről volna levéve, melyek a törökjárom alóli felszabadulás emlékére itt verettek.

A másikat az Ortelius Redivivus „magyarországi hadak“ czimü könyvében találjuk: ez az 1601-diki ostromot ábrázolja. *)

A két képen, a fekvés, a vár alakja, szóval a lényegesebb rész tökéletesen megegyez egymással; különbség tünik fel azonban, a város belsejében helyezett épületek s különösen egyházak körül; mely miatt az Ortelius-félét, tán régibbnek is: de mindenetre tökéletesebbnek s egyszersmind eredetinek vallhatjuk, miután annyi ker. egyház közül, mennyinek Fehérváron voltát a történelem említve találjuk, a tanácsházban helyezett képen kettőnél többet nem lelünk; csak a karesu minaretteket látjuk felmagaslani csúcsaikon a félholddal, míg ellenben az Ortelius-féle kép nagyobb számú ker. egyházat is mutat fel.

Különben bármelyik képet tekintjük is, fekvésére nézve, a régi Fehérvár következő részekből állott:

1) A Belváros, vagy belvár s öt külvárosból egymint:

---

*) Chronica der Ungr. Kriegs vesens 1665. p. 294.

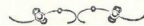
2) Ráczváros, 3) Szigetváros, 4) Vizi-város (Gemöss-Stadt) 5) két névtelen külváros.

A vár több védőtoronnyal volt ellátva — kapuja, mindkét képnek rajza szerint csak kettő van kijelelve, a Palotai és Budai kapu; Ortelius azonban a Mercurian-féle 1601-ik évi csaták leírásában ennek daczára még egy harmadikat is említ.

Nevezetesebb épületei a boldogságos Szüz tiszteletére épült főtemplom, és a királyi palota, melyek sz. Istvánnak köszönék lételöket. Ezekenkívül említetnek még sz. Péter, sz. Márton, sz. Miklós, sz. Mihály egyházai, több kápolnák, mint sz. Imre, nagy Lajos és Mátyásé — továbbá a Prépostlak s több kolostorok az ő egyházaikkal; melyekről mennyire lehet, egyenként is meg fogunk emlékezni. Ezek közül nem áll már többé egy sem, valamint a várból is csak egy csonkatorony áll még emlékkő gyanánt az eltemetett romokon, ez alatt gúnyos paródiául a hősi erénynek mészárszéket nyitottak. Ezenkívül néhány pont van még, hol részént fenálló, részént még nem rég fenállott romemlékek jelölik a belvár kiterjedését — mely körülbelül meg egyez a mostani belvárossal.

Mi a külvárosok elnevezését illeti, azok közül a Rácz- és Szigetvárosok nevei maig fenmaradtak, azon résznek, mely a képeken Gemöss-Stadt név

alatt fordul elő, mi lehetett valódi neve, bizonynyal megmondani nem lehet: de gyanítható, hogy Vizi-városnak nevezteték, miután e már elavult német Gemöss szó, a Morast szóval egy ugyanazon értelemben fordul elő a régi német írónál, s e név szinte maig fenmaradt. Tekintsük most a régi épületeket, mennyiben róluk valamit mondhatunk egyenként.

Főtemplom.

Ha Fehérvárnak történetéről, minden részleteiben aránylag annyit beszélnének chronistáink, mint mennyit e templomról szent lelkesedésben szónoklanak, úgy vajmi könnyű volna e városnak kimerítő történetét adni, s képesek volnánk sok oly helyet tiszta színezettel festeni multjából, mely valóban megérdemlené, s melyet úgy csak igen halvány vonásokban mutathatunk be.

Ezen egyház sz. István király által alapított mintegy 1002—3-ik évben, s azon végnélküli dicséretetek után, melyeket iróinknál reáhalmozva találunk, úgy látszik, hogy nem csak pazarfényben, hanem mint építészeti remekmű is, korának minden egyházait messze felülmulta.

Nagyságáról a városi nép között még most is él a mese, hogy hat barát szónokolt benn egyszerre. Halljuk tehát mit szólnak róla a hiteles adatok.

Nagysága a helylyel együtt melyet elfoglalt, (az 1818-iki Tud. Gyűjt. VI. kötetében) világosan

kijeleltetik, az építkezések alkalmával felásott alápok nyomán. E szerint feküdt, a mostani sz. Ferencz rendiek egyházának sekrestyéjétől fogva, csaknem egészen a vár éjszakkeleti bástyájáig, oldalai a mostani püspöki udvar kerítésén belül és kívül estek. Hossza több mint 200, szélessége 50 földirati lépés, ama mérés szerint, mely az új püspöki lak építésekor tétellett.

E mérés eléggé képzelhetővé teszi nagyságát, mi fényét illeti: a szent király valóban édes öntudattal mondhatta volna reá „Salamon felülmultalak!“

Egy történészünk azt mondja: honunkban párját éppen nem, a földkerekségén pedig hozzá hasonlót csak keveset lehet látni*).

Falai gránit és márvány kövekből, az oltárok dús arany és ezüsttel ékesítve s drágakövekkel kirakva voltak. Az egésznek fénye leírhatlan — úgy: hogy jobb róla semmit mint keveset beszélni!**)

Tetejét óntáblák fedték***).

*) Lad. de Thurocz. Ung. Occid. parem ut sibi Hungaria tota nullam, orbe universo, videret quam paucissimas.

**) U. o. Ultimam ist hic pretium marmoris, argenti, auro, uniones ornabant omnia et quid, quid in gemmis magnum aut mirabile — — — de quibus praestat tacere quam pauca loqui.

Joa. de Thur. Schwandtner. Cap. XXX.

***) Héltai I. köt. 266. lap. — Pethő Gergely Magy. krónika 1753-ki kiadás 49. lap.

De ez még mind nem elégité ki a király válaszi szent buzgalomtól eláradt lelkét, bőkezűsége még számtalan adományokkal, jószágokkal, s szolgálait nagy tisztségekkel halmozá el.

Hartvich regensburgi püspök az 1126-dik év körül sz. István életírásában következő adatokat közöl róla, melyeket legnagyobb részben más íróknál is bizonyítva találunk.

A boldogságos Szűz tiszteletére s nevére, híres és bámulatos roppant alkotmányu templomot kezdett építeni: ennek karfalát külön választott vésemények, padolatát pedig márvány-lapok ékesítik; szavaim valóságáról az tehet bizonytságot, ki látta annak temérdek sok palást, egyházi készület és egyéb ékességek nemeit, oltárai körül, több tiszta aranyból készített és igen drága sorba vett kövekkel környezett tábláit, a Krisztus asztalán álló csodálatos művü födeles kelyhét, és mindenféle kristály, ónikszkő, arany és ezüst edényekkel teljes kincstárát.

Ezen leirt díszes egyházat a király saját kápolnájá tevő, s neki oly szabadságokat engede, hogy semmi püspök törvényhatósága alatt ne legyen; papjai egyedül az érseki közzsinatban tartozzanak összegyülni, hogy ott megtanulván a hitágozatait a törvényes fenyítéktől el ne távozzanak. Gyóntatás és kenetolajszentelés napján, akármely püspököt

bizna meg otlletében a király, vagy küldene távollétében, az a bünösöket abban feloldozná s a kenet olajt felszentelné. Ünnepeles szent misét is ha talán a király ott volna, csak azon püspök szolgálhasson benne, kit a fejedelem, az ottani papság és prépost megegyezésével e végre rendelend; a király távollétében pedig egy püspöknek se legyen hatalma a prépost és papság engedelmé nélkül, e szentegyházban akár mise-áldozatot bemutatni, akár valamely más püspöki hatóságot gyakorolni. Ezenkívül, ugyanazon egyház népét oly szabadnak nyilatkoztatá, hogy az tizedet semmi püspöknek adni ne tartozzék, hanem egyedül a prépostnak s az ottani papságnak legyen köteles, a fejedelem intézete szerint szolgálni*).

E templom felszenteltetése együvé esik szent István király temetésével, ugyanis: ő 1038-dik évben meghalván, midőn végtiszteletére, az ország rendei, a főpapok s a nemzet nagy sokasága gyülekezett össze, ezen egyházba akarták őt temetni, miután azonban ez még akkor fölszentelve nem volt; a főpapok tanácsot tartván, elhatározák: hogy a a basilika először szenteltessék fel, mi meg is törtévnén, fehér márvány koporsóban temetteték el

*) Dr. Erdi János sz. István életirata. Hartvich után 1854.

benne a nemzet első nagy és szent királya; ki annyira szereté népét, úgy feltudá fogni, s annyi fáradság s türéssel eszközlé, annak javára szolgáló szükségzeit.

1447-ben e templomnak ajándékozá Hunyady János azon aranylánczot, melyet a pápától fejedelmi méltóság jeléül nyert.

E körül voltak helyezve a kápolnák s Mausoleomok. A kápolnák közül, különös fényökről említetnek, sz. Imre herczeg, 1-ső Lajos és Mátyás királyéi.

Sz. Imre herczegé, körülbelöl a mostani sz. Ferencz rendiek egyházának keleti végénél feküdt, s akkor emeltetett a királyfi sirja fölé, midőn ő a szentek sorába iktattatott. 1380-ban még fenállott oltára, s részére Erzsébet királyné, végrendeletében Beed nevü falut hagyományozta. *)

Mátyásé balfelöl, hajóformában építve, fenállott 1800-dik évig, sőt 1789-ig isteniszolgálatot is tartottak benne, s a sanctuariumot a deréktől elválasztó ivről, vasrudon függött le a nagy király hollós czimere. Az 1800-dik évben azonban Milasin püspök elbontatta s falait a püspöki lak falaiba építette. **)

*) Virág. Magyar századok II. köt. 247. lap.

**) 1818-iki Tud. Gyűjt. VI. köt.

I. Lajos kápolnája az egyház jobboldalán állott.

A nagyhirü basilikának, jelenben már romjai is eltűntek. Szétromboltatásának ideje 1601-re esik, midőn a város Mercurián által török kézről visszavétetett; ugyanis a benlevők, minden reményöket elvesztvén az örök birtoknak hitt város megtartatására, iszonyu pusztitást vittek véghez; s ekkor a többi siralmas áldozatok sorában, az is löpor által szétvettetett. *)

Igen szép maradványok állottak belöle 1800-ig, de kegyeletlen hideg keblek elhatározák felette: hogy az ősi nagyság e szent emlékei honfikezek által szedessenek szét. Egy akkor élt írónk következő adatokat közöl felőlök:

Láttam, dicsöült sz. István apostoli buzgóságának világszerte hires maradványát, a magyarok nagyasszonya gazdag templomának éjszaki oldalát, ahoz ragasztott, bálvány kövekből faragott, sudaras oszlopokat, és ezekből kihajlott, különféle állatok

*) Gaudium Hungarorum quod ex capta Alba hauserant, ignis confusit, qui succensis furnulis, ab hoste dispositis, et terra leviter tectis, erumpentes, celeberrimam illam V. M. Basilicam, et augustum priscorum Regum mausoleum taristibus flammis involvit, urbem totam in cineres egit. — Kazy. Hist. Reg. Hung. Lib. I. pag. 4.

nak s képzeleteknek kimetszésével ékesített boltozatok karjait.

Láttam ennek tulsó oldalán, — még harmadrészben fedél alatt — 1-ső Lajos királytól tizenöt öl hosszú, kőből fonyott boltozatra, hármás padolatosztályra felségesen épített, és régisége által már egészen setét éjbe borult kápolnáját; — melynek magasságát kívülről, közel 14 öltre tartottam és melyben 1793—5 esztendőben többizben ájtatoskodtam: de a mult évben már helyét üresen lelélem.

Láttam ugyanott a régi prépostság épülete alatt helyezett katakombát, mely a maganemében egyetlen egy nevezetes hajdani építésmaradványa hazánkknak.*)

Most mindezen nagyszerüségből nem találunk egyebet, két tört gránitoszlopnál, melyek egyike a vásártéren van felállítva, a másika pedig határvöl szolgál a város éjszaki határszélén a Moórnak vezető országut mellett. S e kül, néhány kised vörösmárvány oszloptöredéket, melyek a püspöki kert kerítésébe vannak befalazva, s csak művészileg gyönyörű faragásuk sejteti: hogy egykor mik voltak.

---

*) Tud. Gyűjt. 1827. II. köt. 46. lap.

A királyi lak.

Ez a székesegyháznak csaknem szomszédságában volt, azzal szemben építve. Alapítása hasonlóul a szent király alkotó kezének tulajdonítatik. Végét, — miután hatszáz éven át annyi diésőknek szolgált lakhelyül — ugyanakkor érte el, midőn a főtemplom.

Sz. Péter egyháza.

Alapítója nem tudatik. Thuróczy J. 4-dik Béla által állítja felszenteltnek lenni, s azt mondja: hogy koronázásokkor királyaink itt szoktak aransarkantyús vitézeket szentelni, mit más kutfők által is említett többszörös példa bizonyít.

Sz. Márton egyháza :

hol a koronázási esküt tették le királyaink.

Sz. Miklós egyháza.

Ez a várfalain kívül volt. Ezen egyházhoz lovagoltak ki királyaink, követve a püspököktől s uraktól — midőn már a városban minden a koronázáshoz tartozó szertartást végeztek, s előtte egy dombra felállván, az egyház szolgáitól megáldatva,

egész nép hallatára megújíták az esküt: hogy az ország törvényeit hiven megtartandják.

A prépostlak.

Azon időtől fogva, midőn királyaink lakásukat, Visegrád, majd Budára tették által — ünnepélyes alkalmakkal Fehérvárra jöven, — többnyire itt szoktak szállani. Ez épületnek is voltak még romjai 1805-ig. *) Felsőrésze Milassin püspöktől rontatott le; az alsó gránitkő oszlopokon álló boltozatos részét Wurum püspök sokáig fentartotta: de ma már ennek is eltűntek nyomai.

A vár.

Falai fenállottak 1702-ig: de ekkor a Törökök az országból kiűzetvén, Leopold király rendeletére széthányattak s a körül volt posványtságba döntettek, *) s itt sülyednek maig. Fenmaradt részét II. József hányatta szét, s köveit a polgárok felhasználták; csak a palotai kapu négyszegű széles tornya — közepén a magyar királyok rendszerént helyezett domborvésetü arczképeivel — maradt meg 1800-ig.**)

*) Tud. Gyűjt. 1818. VI. köt. 43. lap. L. h. III. sz. okm.

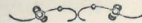
***) Tud. Gyűjt. 1827. II. köt.

Ma pedig csak a már említett csonkatorony áll még az éjszaki részen, míg az alsó félen a mostani megyeház déli szomszédjának kapuja felett veres márvány táblába vésvé e sorok olvashatók:

Anno QVO

DesIere hoC LoCo MoonIa albensIa.

Lehet, hogy pár év múlva, ama még fenálló csonkatorony helyét is, pár ily táblába vésett sor fogja jelölni, ekkor azután hamut hintsetek fejetekre szülföldem lakói; mert multatok emlékének utolsó kincsét duljátok fel.

Koronázások.

Ezen annyi dicső emlékkel bővelkedő város nevéhez van kötve alkotmányunk egyik legfényesebb sarkköve, királyaink koronázása is.

Sz. István a basilikának adott szabadalmaknál fogva, ezt jelölé ki koronázási helyül. *)

Óhajtasát sokáig törvényül tekinté a buzgó nemzet, s nemes utódok kegyelete. Itt esküvének 500 éven át királyaink, a hármassz. isteni személy nevében: hogy a szabad nemzet jogait tisztelik, magtartják, s mások ellen megvédik: hogy a hazaszerettségére törekszenek; annak határait épségben tartják s a netán elvesztett részeket vérök árán is visszaszerzik. Azután egy hő fohászt bocsájtottak, Isten anyja Magyarország védőjéhez, s a tiszta szívek szent akarására áldást adtak az egek.

Késő utódok — mostoha fiak feltörék az ősi kegyelet szentesítette szokást; s tán az volt oka,

*) Joa. de Thur. Schwandt. Cap. XXX.

hogy mi az előtt áldás volt a hon felett — az kétször annyi gyászt borita ránk!

Még István maga, — legtöbb írónk állítása szerint Esztergomban koronáztatott meg: de utána, Aba kivételével (ki a marosi templomban) I. Ferdinándig minden királyunk itt vevé által az ország szentesített díszjeleit; annyira, hogy számos példát találunk történetünkben a többszöri koronázásra ha az a körülmények miatt Fehérvárott nem történhetett.

A koronázás csak egyedül Istvánnak, Benedek pápától, — mint a legenda mondja, titkos jelenés következtében — nyert koronájával történhetett, különben nem volt törvényes, s mint ilyen érvénytelennek tekintetett.

S ez így volt sokáig. Voltak e miatt véres harczok, de a szokás, melynek kegyelete oly mélyen van irva egy nemzet szívébe, el nem enyészhetett!

Első volt az itt koronázott királyok közül Péter 1038-dik évben. A koronázási ünnepély nem lehetett egyike a legörvendeteseknek; mert cselszövény által jutott trónra, míg Árpád fiának képviselői távol hazákban kerestek menedéket, hogy magukat Vazul szomorú sorsától megóvhassák.

2-ik I. Endre. Megkoronáztatott 1047-ben, s koronázásán három püspöknél több nem lehetett jelen; mert a többiek áldozatai lettek azon testvér-

harcznak, melyet a Péter elleni villongásokban megújult pogányság idézett elő.

3-ik Salamon, Endrének 1051-ben született fia, kit Bélának adott ígérete daczára, annak s gyermekeinek ki erőszakolt beleegyezésével, hét éves korában 1058-ban királylyá választatott.

A koronázáson, Béla és fiai is jelen voltak. A papság nagy tisztelgésekkel és pompával fogadta a gyermek-királyt, de midőn a basilikában megzendült az ének: „uralkodjál testvéreid felett,“ Béla arczán egy észrevehető felhő vonult át. E felhő sok villámot bocsájtott hazánkra. *)

4-ik, I. Béla, az Endrén vett győzelem után, mely ennek életébe is került, Székes-Fehérvárra sietett koronáztatás végett; hogy azonban a megszaggatott ország állapotán is mielőbb segíthessen, rendelé hogy a hazának minden községe két-két képviselőt küldjön tanácskozáásra.

A két-két küldött helyett azonban roppant fegyveres tömeg gyűlt össze a város falai körül.

---

*) Cum autem in coronatione Salamonis caneretur, esto Dominus fratrum tuorum; et hoc per interpretem Belae duci intonissit, quod Salamon infantulus ipsi dominus constitueretur, graviter est indignatus. — Joa. de Thur. Schwandt. Cap. XLIV.

Érezték hogy vérzenek, s úgy vélekedtek, hogy a kereszténység ütötte rajtok a sebeket; mindenekelőtt tehát az ősi vallás visszaállítását követelték, s Vatát vezérökül választván, követséget küldöttek a királyhoz, ki őt a nép kívánatáról értesítse.

A király az egyházi s világi urakkal s fegyveres kíséretével a vár belsejébe vonulván, a kapukat bezáratta, s azután válaszlásra három napi időt kért a néptől.

Mig a kintlevők a választ várták, az alatt ő titkon a szomszédmegyék várkatonaságát összerendelvén, általok a lázadókat szétverette, fejeiket kivégeztette, s így a tán nagyon is véressé válhatott polgárháborunak véget vetett.

Ezután néhány napra az 1061-dik év végnapjaiban a püspökök, fejére tették a koronát. *)

1063. év nyarán, Béla halála után, Salamon másodsor koronáztatik. Az ünnepélyen IV. Henrik német császár — ki őt hazájába kísérte — szintén jelen volt, s a gyermek császár először megfedd é az országnagyokat: hogy a gyermekkirálynak engedelmessé válnak; azután kinyilatkoztatá, hogy ő a magyaroknak barátja és szövetségese akar lenni, s minden, az ország fölött képzelt felsőségi

---

*) Joa. de Thurócz Schwandt. Cap. XLVI.

jogairól lemond. Ezután elbucsúzott a rendektől, s Salamon által gazdagon megajándékozva, visszatért honába. *)

5-ik, I. Geiza. Megkoronáztatott 1074. évben.

6-ik, I. László, daczára azon nyilatkozatának: hogy Salamon beleegyezése nélkül a királyi méltóságot el nem fogadja, — az egész nép, az egyházi és világi urak egyhangu akaratával királylyá kiáltván a korona 1081-dik évben tétetett fejére.

7-dik, Kálmán, ki gyanítólag 1097. évben koronáztatott, ugyanakkor tartotta menyegezőjét is Busillával. Előre hírnököket küldé szét, kik a népet e kettős ünnepélyre meghívják. S valóban annyian gyülekeztek össze, hogy nem volt város a hazában, mely elég nagy lett volna az összesereglettek befogadására. Miután tehát a szertartások bevégezettek, a vigalom a városon kívül szabad ég alatt, a tavaszi nap éltető fényénél tartatott meg. Az ünnepély után Kálmán nejének kísérőit, dús ajándékokkal bocsájtotta vissza hazájokba.

8-dik, II. István, Kálmánnak kiskoru gyermeke, megkoronáztatott 1114-dik évben.

9-dik, II. Béla 1131. év april.

*) Heltai I. rész I. köt. 181. lap. Joa. de Thurócz Schw. Cap. XLVII.

10-dik, II. Geiza 1141. évben.

11-dik, III. István 1161. évben.

12-dik, III. Béla 1173. évben. Ennek fejére pápai felhatalmazásnál fogva, a kalocsai érsek tette fel a koronát.

13-dik, Imre 1196. év.

14-dik, II. Endre 1205. májusban.

15-ik, IV. Béla, 1235. Harminczadik évében volt midőn megkoronáztatott. A koronázás nagy ünnepélyességgel ment végbe, sz. Péter templomban. Midőn sz. István koronájával fején, Fehérvár utczáin végig lovagolt, testvére Kálmán vivé előtte a királyi kardot; s lovát Romanovics Dániel a Ruthenok fejedelme, vezeté kantáránál fogva. *)

16-dik, V. István 1270. év.

17-dik, IV. László 1272. év.

18-dik, III. Endre 1290. év.

19-dik, Venczel 1301. aug. 27-én koronáztatik, János kalocsai érsek által, s nevét ugyanekkor a magyarok előtt kedvesebb hangzatu Lászlóra változtatja. A koronázáson jelen volt Venczelpártiak közül nevezetesebbek: András egri, Imre váradi, Haab váczai, Antal csanádi, Miklós boszniai

*) Joa. de Thur. Schwandt. Cap. LXXIV.

stb. püspökök; továbbá trencsini Csák Máté, és Dominicus, Endrének volt tárnokmestere és többek. *)

20-dik, Ottó 1305-dik évben, Benedek veszprémi és Antal csanádi püspökök által koronáztatik meg.

21-dik, I. Károly 1310. végre a szent emlékek által törvényesített koronával érvényesen megkoronáztatik.

22-dik, I. Lajos. 1342. év július 21-kén 17 éves korában nagy sokaság előtt, az ország összes Mágnásainak, zászlós uraknak, és az egész nemeseknek egy szívvel lélekkel való választására, közös öröm közepette koronáztatott meg. **)

23-dik, Mária, 1382. év.

24-dik, II. vagy kis Károly 1385. év. Az ellenkirály diadalmasan érkezék be az országba, hogy megfoszsa trónjától a nagy apának gyenge utódját s levegye fejről a koronát, mely női főnek nagy teher. De ki koronát akar nyerni, annak közelebb kell állani a nemzet szívéhez mint Károly, s tudni kell: hogy nagy és nemes lelkű nemzet keblében csak nemes erénynek s nemes tetteknek van erejük hódítani s ha ezt eltévesztette, a fegyver silány támasz.

*) Joan. de Thur. Schw. pag. 192. Cap. LXXXIV.

**) U. o. Cap. I. pag. 216.

Károly első lépését mindjárt egy nemtelen tettel bélyegzé meg. Midőn Budáról koronázás végett Sz.-Fehérvárra ment, diadalának jeléül, s tán hogy koronáztatásának nagyobb tekintélyt s érvényt szerezzen, az ünnepélyre magával vivé a fogoly királynét Máriát és anyját Erzsébetet.

Lovagias nemzetnél mint a magyar mindig volt, ily tett nem hibázható el hatását, annyival kevésbé akkor, midőn még élénken lobogott a nagy király iránti tisztelet, a nép nagyrészének keblében.

Midőn a koronázási szertartások megkezdődtek, a királynék mély gyászba öltözve bementek Lajos kápolnájába, s sirjára borulva szívrendítő zokogás között, forró könnyekkel áztaták a hideg márványt.

E könyvek szomorú varázsként hatottak a jelenlövökre, s midőn Demeter érsek koronával kezében háromszor kérdezé a népet: „Akarjátok-e Károlyt királynak?” — mindig gyengébben, bánatosan elhaló hangon hallott a válasz: „Akarjuk!”

A koronázás után Károly, lóra ült, hogy a város utcáit bejárja: de mint a menet megindúlt, szent István zászlója, midőn a basilika ajtaján ki akarták vinni, megakadt — s ketté törött; kün pe-

dig oly forgószeél támadt: hogy, számtalan barmot megölt, s a házak fedeleit is megpusztítá. *)

A különben is felizgatott nép, megilletődve, a haragvó Isten boszújának előjeleként tekinté a történetet. Hogy ez ne sokára teljes mértékben békötvetkezett, azt a történet lapjai eléggé feljegyezték.

25-dik, Zsigmond. 1387. év mártius 31-én. Mária királyné országgyűlést hirdetett Székes-Fehérvárra, melyen férjét Zsigmondot királylyá választassa. Az ország rendei mint kitűzve volt 1387. mártius 31-kére mind összegyülekeztek s menének sz. István templomába. Itt Mária ékes beszédben adá elő a rendeknek, hogy a kormányzás gondjai oly teher vállain, melyek erős férfunak is sok gondot nyujtanának, kéri azért őket, hogy megemlékezvén boldogult atyjának végakarataára — melyet már az ő koronáztatása által tényleg helybenhagytak — fogadnák királyokul férjét Zsigmond herceget.

Ezután a királyság jelvényeit átadá Zsigmondnak, a nép pedig közfelkiáltással megválasztá.

A koronázást Benedek, veszprémi püspök hajtá végre. **)

*) Joan. de Thurócz. Schw. Cap. VII. pag. 262. — Heltai I. köt. XCIV. Rész. 285. lap.

**) J. de Thur. Schw. Cap. II. pag. 271. — Heltai I. köt. XCVII. lap 292.

26-dik, Albert. 1438. Alig temették el Nagyváradon Zsigmondot, a rendek azonnal összegyűltek Székes-Fehérvárra, s miután Albert esküvel fogadta, hogy az ország jogait fentartandja, s a magyar ügyeket — mint Zsigmond azt tevé, — elhanyagolni nem fogja, nejével egy napon 1438. január 1-jén ez Rozgonyi Simon veszprémi, ő Palóczy György esztergomi érsek által megkoronáztattak.

27-dik, László. 1440. május 15. Midőn Erzsébet négy hónapos fiát koronázás végett Székes-Fehérvárra vitte, a pártján lévő országnagyjai is mind ide gyülekeztek. Ujlaki Miklós 500 lovassal indult elébe, s az egész város ünnepélyességgel fogadta, a lovasok leszállván nyergeikből, kivont kardokkal kísérték a csecsemő királyt, kit dajkája karjain hordozott utczáról utczára, hogy láthassa a nép.

A koronázást pünkösöd napján Széchy Dénes bibornok és esztergomi érsek hajtá végre. A koronázási esküt a gyermek nevében Cilley Ulrik tette le.

Jelen voltak: Mátyás veszprémi, Benedek győri püspökök, Gara László és Henrik, Bothos Endre, Széchy Tamás és több nemesek *).

*) Joa. de Thur. Schwandt. Cap. XXIX. pag. 303. — Petr. Ranzan. Schw. Ind. XXII.

28-dik, V. László. 1440. év július 17. A mily kevesen gyűltek össze az ország nagyjai s a nemesség közül a gyermek László koronázására, ép oly fölös számmal voltak most, ugy: hogy a basilikában, hol az előbbeni koronázáskor minden embernek tágas tér jutott, most alig hogy a főrendek s a budai fegyveres polgárság férhettek be.

Az istenítisztelet megnyitása után Széchy Dénes adta a kenetet a koronázandóra, a székes-káptalanbeliek pedig a sz. király öltönyével, az aranyalmával, buzogánynyal, karddal, zászlóval és kettős-keresztel díszítették fel, s miután Erzsébet a szent koronát elsikkasztá, egy I-ső István ereklyéiről levett diademával koronáztatott meg. *)

Ezekután az ország szabadságának épségben tartását hittel fogadván, a koronázási díszjelekkel sz. Péter templomába ment; s miután itt a szokásokhoz képest néhány hazafit lovaggá ütött, s a trónra ülve két peres ügyet elintéztet volna, lóra ült, s a várost körüllovagolva sz. Márton egyházának tornyából, kardját a világ négy része felé villogtatta; jelképeül annak, hogy a király minden ellenség ellen köteles a hont megvédeni.

*) Petr. Ranz. Schw. Ind. XXII. pag. 470. — Pethő Gerg. Krónika 65. lap. 1753-ki kiadás.

29-dik, Mátyás 1464. év márczius 29-kén. Hatodik éve viselé már Mátyás igazságszeretet s dicsőség fényében a magyar királybibort, midőn az ország javára tett számos munkái közt időt nyerhete: hogy a nemzet közkívánására feltegye a koronát, melyről már tettei által biztosítá a nemzetet hogy nem fog inogni fején.

Székes-Fehérvárra Nagypéntekre hirdetett koronázási gyűlést. Nagy számmal gyülekezének össze erre a rendek; az ország minden részéből, ki csak jöhetett, itt volt. S itt voltak az európai hatalmak követei is, hogy uraik barátságáról biztosítsák s nevékben üdvözljék a koronás testvért, kit becsülni már eleve megtanultak.

Midőn a cathedralis templomban összegyűltek, a 70 éves ősz Széchy Dénes bibornok-érsek, az elhunyt királyok sirja fölé állva; reszkető hangon inté a királyt bölcsességre, kegyességre, állhatatosságra és igazságos uralkodásra. Megilletődött szível tette Mátyás az evangéliomra kezét, és megesküvék hogy a nemzetnek alkotmányát sérelem nélkül fen fogja tartani s a rendek szabadságát és jogait védelmezendi.

Ezután ájtatos imádságok és áldások közt kenetelt meg a szentelt olajjal, s öltöztetett fel a királyi öltözetbe. Felséges érzelmek hatották által

lelkét, midőn sz. István palástjával beterítettet, s nagy feltételeket árulának el tüzes pillanatai s homlokának méltósága, midőn a bibornok-érsék, az uralkodói czímerekkel s az ország első királyának kardjával körülövezette.

Ekkor a nádorispány a rendek felé fordult, s kezében tartván a koronát, háromszor felkiáltott: „Akarjátok-e Mátyást királyotokul?” Háromszor hangzott minden ajakról az egekig ható: „Akarjuk.” Az ősz érsek örömkönyek közt teljesíté a nemzet kívánságát, s ennek legbecsesebb szentsége az ifjú bajnoknak fején tündöklött.

Azután Mátyást, mint egykor Álmost, paizsokra emelték s úgy hordozák körül a nép között.

A király, még e napon, sokakat lovaggá ütött, s bársony-ruhákkal ajándékozott meg. Ugyanekkor adományozá a nagyvárad püspökségnek egész Biharvármegye birtokát. *)

30-dik, Beatrix, 1476. évben. Mátyás nőül kérvén Beatrixot a nápolyi király leányát, midőn ez kíséretével az országba érkezett, elfogadtatását Székes-Fehérváron rendelé el: hogy itt egyszermind

*) Joa. de Thuróczy Schw. Cap. LXVI. pag. 360. — Heltai CLXVIII. Rész. II. köt. — Szalay 14. kv. III. köt. lap. 213. — Korvinus Máty. Magy. kir. Fessler után Mihálkovic J. I. Rész. 201. lap.

az esküvő, s annak királynévá koronáztatása is megtörténjék.

Az előkészületek, úgy a városon kívül, mint belül, a lehető legnagyobb fényvel történtek.

Midőn eljött a megérkezésnek napja december 30-dika, a király a városon kívül sietett fogadni aráját, hol három gazdagon elkészített sátor közül — közepén állott biborszín selyemmel bevonva a királyé. Körüle élénk tüzek lobogtak: hogy jelképezzék az érzelmeket, melyek násza előreggelén a magas völégény nemes szívében éltek.

A sátorok előtti tér, hosszában eseresnyeszín posztóval volt beterítve.

Itt szállott le Mátyás lováról, s középre állván, jobbján helyet foglaltak: a bosnya király, a szász választó — és bajor Ottó követei, balján a királyi kardot tartotta a főzászlós fia s mellette álltak a Velenceiek követei, s Magyarország érsekei és püspökei.

A királyné kíséretéből legelőször érkezett a limbachi herczeg, ki urnője nevében egy nagy értékű gyémántos gyűrűt adott át a királynak. Ezután nemsokára jött aranyos kocsiban maga Beatrix, s miután a posztóval bevont helyen megállva, leszállott volna, Mátyás is üdvözetére jött, s a lehető legszívélyesebben fogadván, a bosnya király, a töb-

biek követei s az urak kíséretében fényes sátorába vezette.

Beérvén a sátorba, Gabriel püspök, a király nevében Beatrixhoz — olasz nyelven — igen ékes és válogatott szavakból füzött beszédet mondott; mire ő — bár pirulva előadott: de igen szép és elmés beszédben üdvözlé a királyt.

Ezekután előléptek Palatinus — és a szász — választó, s Otto bajor fejedelem követei, s miután uraik elmaradását kimentették volna; a királyi párnak házasságához szerencsét kívánván, a fölötti örömeiket kifejezék. Mire a királyné szónoka által elmaradásuk feletti sajnálkozását kijelentvén; megemlékezésükért mégis köszönetet szavazott.

Ekkor a király megfujatá a trombitákat, s a királyné szelid hófehér paripára, ő maga mellette — aranytól ragyogó szerszámú — büszke ménre ülven, megindultak a város felé.

Míg kün ezek történtek, azalatt megérkezett a városba Christóf bajor fejedelem és Vilmos müncheni herceg, kik is rögtön kifelé indulván, féluton találkoztak a menettel.

A nép meglátva a szembejövő ujon érkezetteket, összetódult nézésökre; minek azonban az lett következése, hogy ezeknek lovai megbokrosodván

— szegény németek, mindeneknek szemeláttára lovaikról leestek.

Midőn a menet a városba beért, a főpapok s minden egyházi-személyek hosszú sorban jöttek elé szent ereklyékkal, s a király és királyné leszállván lovaikról sz. István egyházába vezettettek; hol az oltár mellett a király balfelől ülve, a királyné jobbfelől foglalt helyet, és „Téged Isten dicsérünk“ énekeltetett.

Ezután a király Beatrixot szállására vezette, maga pedig a prépostlakba ment, s a hercegeket és hercegek követeit szétbocsájtotta.

A következő napon, azaz szerdán, a király, mind a hercegekkel, követekkel és sok nemes úrral ismét a templomba jött s azon módon, mint előtte való napon helyet foglalván, körülé voltak; sógora, a nápolyi király fia, — azon királynak követei, a nápolyi püspök, sok más urak — s leghátul a velenczések követei.

Isteni szolgálat alatt, midőn a király körüljárván az oltárt, arra ajándékát letette; maga előtt, legelső helyen küldé Christophorus bajor vezért, Bernárd ebersteini gróftot, Miltiez Henrik, Bern és Schawenburg lovagokat. Midőn helyeikre visszatértek, a Velenczések a nápolyi király követei elé tolakodván, a rendet megzavarák.

Balról a királyljal szemben Beatrix állt, körülövezve a palotahölgyek, asszonyok és szüzeknek hihetetlen száma, a száz választó és bajor Ottó követei, Vratisláv püspök, s a hon főpapjai és nagyjai által.

A mise alatt — melyet Gabriel érsek, püspökök prépostok segédletével tartott — az egész egyház a legszebb zenétől visszhangzott. S az evangeliomot a fehérvári prépost vevé le az oltárról, s adá át az érseknek, ki azt a királynak s királynénak megcsókolni nyújtá.

Midőn a misének vége volt, a király Betrixot ismét szállására vezette, s e gyülekezet az első nap modorában oszlott el.

3-dik nap azaz csütörtökön: a bosnya király, a hercegek, s a más hercegek s a Velenczések követei, a királyi lakba mentek s a királyt a templomba kísérek; hol ő szokot helyére menván, körülé helyt foglaltak: a nápolyi király fia, nápolyi követek stb. s leghátul szorítottak a Velenczések, kik tolakodásuk által már többször zavart okoztak. Kevéssel ezután a királyné is, roppant fénynyel s ragyogó kísérettel megérkezvén, az oltár elé vezetett, annak tegnapi helyét pedig, a bosnya király s a többi hátralevő hercegek s követek foglalák el.

Ekkor jöttek az érsekek, püspökök mind és

négy prépost, fényes egyházi öltözetekben s megkezdék az istenitiszteleket. Midőn a misével — melyet most a veszprémi püspök tartott — már odaérték volna, hol az „Agnus“ hymnus énekeltek, ekkor a királyné aranyos paláttal beterítettvén, fedetlenül hagyott gyönyörű jobb karját szabadon kinyújtotta, a bosnya király pedig, Mátyást, a jelenyekkel ékesítetten odavezetvén, a szokásos szertartások szerint a veszprémi püspök s a többi egyháziak által megáldattak.

És midőn a királyné, szokás szerint, a keresztény egyháznak is hűséget esküvén, jobb karján a szentelt olajjal megkenetett: a főzászlós megkérdezé a királyt „Akarja-e hogy neje megkoronáztassék?“

Mátyás igenlő intéssel adott jelt, s a veszprémi püspök Beatrix fejére feltevé a koronát.

Ezután Mátyás egész királyi diszében helyére ült, s a nápolyi király fiát, Christophor bajor herceget s több más előkelő egyéneket lovaggá ütött.

Istenitisztelek után kiki a rendszerént szállására ment, azután nagy lakoma, a lakoma után pedig harcjáték tartatván, a negyedik napon — mindnyájan, elhagyva Székes-Fehérvárt, Budára mentek.*)

*) Mathiae nuptiae et coronatio reginae — — — a Palatini comitis legato dilig. descripta. Schwandtnernél. pag. 143.

31-dik, II. Ulászló 1490. Ennek koronázásáról Heltay említ annyit, hogy igen nagy pompával vonult be, annak végbevételére Fehérvárra. A koronázás után tisztségeket oszta ki. Batori Istvánt főudvarmesterré, a szerémi püspököt országbiróvá, Losonczi zászlotartóvá, a zágrábi püspököt kincstárnokká, Hunyadi Jánost, Ujlaki Lőrinczet, Szapolyai Istvánt és Kinizsi Pált pedig főhadnagyokká nevezte.

32-dik, II. Lajos 1516.

33-dik, János király (Szapolyai) 1526. év nov. 12. Miután Szapolyai, nem minden eselszövény s eröltetés nélkül, s főbb párthiveinek — különösen Verböczynek megfeszített munkálkodásai után a Sz.-Fehérváron kívül eső térségeken, királylyá a nemzet nagyobb része által elválasztatott, koronázás nov. 12-kén hajtotta végre.

Boldogasszony székesegyháza, melynek tisztes boltívei alatt annyi ősi király felkenetett, posztóval gazdagon bevonatván s égő szövétnekekkel mintegy felesillagoztatván, Szapolyai a sekrestyébe ment; s onnét sz. István palástjával, kardjával, jobbában királyi pálczát, baljában a keresztes aranyalmát tartva, Podmaniczki István nyitrai, Várdai Pál egri, gúti Ország János váci püspökök s több más

egyházfők által a templom közepére kivezettetett, hol a számára készített királyi székre leült.

Várday Pál és Perényi Péter fogta kezébe a koronát. Ez utóbbinak gúnymosoly vonult el ajkán, s harsány hangon kiálta: „Magyarok! im itt a korona, akarjátok-e hogy azzal Szapolyai János megkoronáztassék?”

Gyöngén jött a visszhang „akarjuk!”

Ekkor Verböczy István rögtönzött egy heves beszédet, melyben Szapolyainak az ország iránti érdemeit hozta fel; de ez sem idézé a várt általános hatást elő. Ez azonban már tekintetbe nem vétetett, a koronát Podmaniczky István, Szapolyai fejére ereszté és beszentelé.

A beszentelés alatt a király fején néhányszor megingott a korona, mi felett a nép között tréfás suttogás terjedt el.

A beszentelés után a király lóra ült, s a testőr csapat, némi lovasság, s a tömeg kíséretében, a városon kívül sz. Miklós kápolnához menván, a világ négy része felé keresztjeleket vágott, azután a püspökök egyenként közeledtek hozzá, s királyokul üdvözlölvén, pásztori esőkjaik között megáldották.

Végül Tedeumot énekeltek, s a királyt a prépostlakba kísérték.

A koronázási ünnepélyt fényes királyi ebéd követte, melynek kellemesen vighangulatát azonban megzavarák Perényi Péter koronaőr által támasztott némi izetlenségek — melyeknek később sajnós követkevései is lettek. De ez zavar, szinleg csak hamar eloszlott, s miután a lantok vig dalokra zendülének, dal és pohár feledtetni látszott a borút.

Igy mult el az ünnepély; János ezután, saját, s az ország legsürgetősebb ügyeivel foglalkozva több ideig tartózkodott Fehérvárott. *)

34-dik, I. Ferdinánd 1527. év és nov. 5-én. János király ellenfele I. Ferdinánd az 1527-diki oct. 6-kán Budán megnyitott országgyűlésben, az ország szabadságait tiszteletben tartani, s azt úgy kormányozni ígervén, hogy megválasztását soha senkinek sem leend oka megbánni, — a rendek által pozsonyi megválasztásában megerősíteték, sőt újra megválasztatván, a koronázás napja 1527-dik nov. 5-kére Székesfehérvárra határoztatott.

Ferdinánd tehát a kitüzött, neje pedig Anna királyné a következő napon, az urak és vármegyék nagyszámú gyülekezetében, Podmaniczky István nyitrai püspök által a Perényitől kézreadott, vagy inkább megvásárlott koronával megkoronáztatott.

*) Jászay Pál: Magy. nemzet napjai a mohácsi vész után.

Szentanuja ez ünnepélynek, annak szertartásait a könnyü tollu Ursinus részletekben adja.

Ferdinándnak megkoronáztatása végett, a Nagyszony egyházába bevonulásakor, az ország szokott zászlói s czimerei vitettek elől az országnagyok által. Báthory István a koronnát, Perényi Péter erdélyi vajda a királyi pálczát, Doci Sándor az országalmáját, Posning gróf pedig a királyi kardot vivé.

A szentelt olajjal megkenést s koronázást a nyitrai püspök vivé végbe, s ő nyújtá át, a már megkoronázott királynak az oltáriszentséget.

Felajánlaskor a király 100 magyar aranyat tett az oltárra; s az ájzatosság bevégezte után gyalog ment át sz. Péter templomába. Utja biborszínü posztóval volt bevonva, mely a királynak áthaladása után, a nép emlékszákmányául engedtetett, s az ünnepélyes menet közben, különbféle arany s ezüst pénzek szórattak ugyancsak a néptömeg közé.

Szent Péter egyházában, a király, a jelenvolt nemzetbeliek közül néhányat aransarkantyús vitézökké avatott fel; innen lóra ülve, a budai külváros végén levő sz. István kápolnához lovagolt ki, hol arany szövettel bevont emelvényen tévé le, a veszprémi püspök, mint akkori főkancellár által előolvasott királyi esküt; azután a néphez irányzá szavát, melyre általános éljenzés következett, mi-

alatt ismét lóra kelvén, a királydombra sietett, s ezen az összokásos négy vágást, a világ négy része felé megtevé.

Az ünnepélyes hazavonulás után következék a királyi ebéd, melynél a király jobbján testvére, Mária a szerencsétlen II. Lajos özvegye, balján pedig neje Anna foglalt helyet. *)

35-dik, Izabella, János király neje 1539. február 29-én. János nőül kéretvén Izabellát, Zsigmond lengyel királynak leányát; midőn követei a kedvező hírrel megérkeztek, s hírüladák: hogy menyasszonya már utban van, ő azonnal Székes-Fehérvárra sietett, koronázás s lakodalom pompájához előkészületeket tenni. Néhány napra utána, Izabella is odaérkezett, hol János őt a városon kívül emelt drága sátorok közt fogadta. Másnap azaz 29-dik februárban sz. István templomában a királyné megkoronáztatott, azután pedig királyi férjével megesketett. Az ünnepélyt vig lakoma követte. **)

---

*) Palugyay J. „Királyi városok leírása.“ Első rész ugyan-
ezt mondja röviden Pethő Gergely, csahogy ő a koronázást,
Várday Pál által végrehajtottnak állítja.

**) Budai Ezsaiás polgári lexicon.

Ez volt az utolsó koronázás Székes-Fehérvárott, s ez volt e város dicsőségének utolsó ragyogása; nem sokára utána elérkeztek a küzdelemnek véres, s a gyásznak setét napjai s az új századok irigy kezekkel jöttek az elmúlt öt század fényes emlékeit romba dönteni.

Székes-Fehérvár czímere.*)

Székes-Fehérvár városának jelen czímere: egy álló kék vért, ebben hármassal halmon, négyszegű kövekből rakott rovatékos várfal, kétfelé nyitott kapuval, és félig lefüggő vasrostélylyal; a várfalon, egyegy ablaku három torony, melyek közül a kapu feletti csúcsos veresfedelű, és valamivel magasabb s vastagabb a fedetlen két szélsőnél, ezek felett, arany királyi korona.

Hogy a város e czímerét elsőbbséggel mikor kapta nem tudni, mert erről szóló okmánya is — sok másokkal — a viszontagságok áldozatává lön: legrégibb okmány mi erre vonatkozólag fenmaradt. Leopoldnak egy 1703-ban a városhoz intézett szabadíték levelében találhatók, legutóbbi pedig V-ik Ferdinánd királynak egy oklevele 1845-ből, melyben a váro-

*) Lásd hátul I. szám alatti rajtot.

siak kérelme folytán megengedi, hogy pecsétjükön az addig használt latin feliratot magyarral cserélhessék fel. Ezen oklevélben a czímer egyes részeinek jelentősége is kifejtetik *).

A városról nevezett megyének czímere.**)

Áll: egy fehér gömbölyű, sugarakkal körülövedezett paizsból, ebben jobbról oltár, mely előtt díszpalástban magyar király térdel, az oltáron: országos díszjelek, s e fölött felhőzetben szűz Mária, kezében a kisded Jézussal.

Az oltár előtt díszpalástban térdelő magyar király sz. István!

Az oltár s egyház jelenti: sz. István királyunk által épített ama bámulatos alkotványu egyházat, melynek akkor mása nem volt, s melyet ő a b. szűznek ajánlott.

Ez emléke annak, hogy szent királyunk, ki a Kárpátoktól a tengerig parancsolt, millió magyarral állt az egyház kapuja előtt.

Az oltár felett felhőzetben trónoló szűz, kisded Jézussal! Mária Istenanyja; kiről a legenda mondja, hogy midőn István fölépíté a fehérvári székesegy-

*) Lásd hátul III. és VI. sz. okmány.

***) Lásd hátul II. szám alatti rajtot.

házat díszpalástban letérdelt annak oltára elé; koronáját a párnára helyezé, kezeit s szívét pedig égfelé emelé, sorsát Istenanyjával e könyörgő szavakkal ajánlván: „Világasszonya, ha akarod hogy örökségedet ez országot, a kereszténység zsenge ültetvényét a vész el ne tiporja, azt tulajdonitod tetszésednek.“ Mária megjelent s ekként szólott: „Légy bátor szívvel, én vagyok Krisztus Jézusnak, Istenfiának anyja! Tudjad, hogy szelid jóakarotod előttem kedves s azért szép ajándékokkal foglak megjutalmazni, s országotad védelmem alá veszem.“

Ez időtől fogva viseltetünk oly dicsérettel s szeretettel a boldogságos szüz iránt *).

A fehérvári Latinusok címere. **)

E czímer Mandl Ferencz budai enyvfőző által 1833-ban találtatott. Tulajdonképi eredetét s használatának idejét bizonyynyal meghatározni nem lehet, valamint azt sem, hogy használói—a Latinusok—mely nemzetbeliek voltak. Horváth István olaszoknak véli őket ***). Hihetőbbnek tartom: hogy, mi-

*) „Nefelejs“ 1860. évi folyama 49. szám. Ifju E. S.-től.

**) Lásd hátul III. számú rajzot.

***) 1833-dik Tud. Gyűjt. II. köt. 125. lap.

után e város kétségtelenül római gyarmat volt, őseink —kik a meghódolt népeket soha sem tekinték rabszolgáknak—a tán itt fölös számmal maradt latin nyelvű lakosokat, első királyaink alatt ajándékozáék meg, némi kötelességekhez kötött kiváltságok mellett—e czímerrel.

Az egész, különben, mint látható, igen egyszerű, s sokban hasonlít a város mostani czímeréhez.

Zöld mezőn, rovátkos bástyafal kétfelé nyitott kapuval, s három födetlen toronnyal, melyek közül a két szélső keskenyebb egy ablakos, a középső szélesebb s két ablakos. A pecséten eme körirat: „S. LATINORUM CIVIV' ALBENSIVM.“

Országgyűlések.

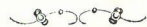
Már midőn első királyunk István, Székes-Fehérvárt választá ki magának s utódainak lakhelyül, egyszersmind hazánk fővárosává emelé azt; hol azután a nemzet képviselői összejőjenek, s a hon sorsa felett a királylyal együtt országgyűléseken tanácskozzanak.

Ez országgyűléseket, melyeknek sorát maga István nyitotta meg, szabadságainak mindig leg-erősb védfegyverétül tekinté a nemzet, s azért II. Endre bullájában, azután pedig több királyok által megújítva, már törvények sorában találjuk: „hogy, a király tartozzék évenként sz. István napjára Székesfehérvára országgyűlést hirdetni.“

E törvény, a helyre vonatkozólag, egész 1539-ig fentartá magát; ezentúl azonban az idők viszontagságai egy ideig a török hatalma, később pedig az uralkodók magán — s többnyire a nemzetellenes — érdekei miatt megszünteték.

Az ez idő alatt Fehérvárott tartott országgyűlések közül következőket találjuk feljegyezve: Péter 1038. év, Aba 1041. év, Péter 1042 és 1047. I. András 1047, 1057. I. Béla 1060. és 1061. év, Salamon 1063. Geyza 1075. szent László 1077 és 1083. Kálmán 1095., 1096., 1113. és 1114. években. II. Endre 1207, 1222, 1231. IV. Béla 1235. II. László 1272. III. Endre 1290. Venczel 1301. Róbert Károly 1309, 1320. Nagy Lajos 1342, 1382. Mária 1383. Kis Károly 1384. évben. Zsigmond és Mária 1387. Zsigmond 1436. Albert 1437, 1438. Posthumus László 1440. I. Ulászló 1440. Hunyady János mint kormányzó 1444, 1445. Mátyás király 1448, 1464, 1476. II. Ulászló 1490, 1502. II. Lajos 1517, 1521. János király 1526. I. Ferdinánd 1527. János király 1531. és 1539-dik évben.

Ez itt feljegyzett országgyűlések, részint koronázásiak voltak, részint pedig, csupán a fenforgó ügyek feletti tanácskozás végett tartattak. A meny-nyiben, egyik vagy másíkról valami nevezeteselet hagyott fen a történet, arról részletesen az általános áttekintésben fogunk szólni.

Temetkezések.

Szálljunk le a sirboltok mélyébe, hol annyi szent hamvak porladoznak, engedjünk egy pillanatot a mulandóság eszméjének.

Megható és leverő egyszersmind, az első lélekzet, a földi fény és nagyság romjain: de annál magasbra emel a gondolat, hogy a nagyság csak lepleit rázza le, hogy örök fényben tisztábban ragyoghasson.

Királyok koporsói felett állunk; itt nincs többé fény, nincs ragyogvány, s nincs a bűvös látszat, mely egykor halántékaikat körülövezé — a por márvány koporsóban is por marad; s az egy földből készült csontok oly hasonlók egymáshoz!

Mi az, mi mégis oly titokteljesen rezgeti lelünk húrjait; mi az érzés, mely majd egy kinos sóhajjal megbusít; majd egy hálaadó imaszerű fohászszal felemel: hogy magas ihletben boruljunk térdre a dicsőségnek képzeletünkben elé tündöklő képe előtt?

Ó! ki ismeri történetünket, s kinek honszerelme nagy, nem kételkedik ez érzés okain.

Azok nyugszanak itt, kik egykor hazánk sorsát vezérlék karjaikkal, s midőn századok múlva jő a honfi: hogy áldjon, vagy bíráljon e hantok felett, — e két érzés szívében rejtve van.

Nézzük az eltemetetteket sorba, nem fogjuk őket bírálni — mint nem tevénk azt a koronázottaknál, — mi elősoroljuk neveiket: hogy emlékezzenek e város szülöttei azon szellemekre, kik örangyalokként őrzik szíveikben a honszerelmet, s emlékezzenek a fiak, kik távolról jönnek nézni e helyet: hogy, többen nyugosznak itt, kik tiszteletet érdemelnek, s kikért méltó könyezni s méltó örülni.

Első ki a sort megnyitá szent Imre herczeg, szent István királynak fia. Meghalt és eltemetett 1031-dik évben. 1083-ban I. László király alatt, a szentek sorába iktattatott, s ekkor emeltetett sirja fölé azon kápolna, melyről már fentebb emlékeztem.

Sirkövérről tétetik említés az 1818-diki Tud. gyűjt.-ben miszerént az 1734-ben találtatott meg, s rajta következő felirat-töredék láttatott:

Reveren. Pater. — Domini Praepositi
Hic Divi Stephani C — a — Stissima Proles
Dux Emericus — — ur esse situs.

2-dik, sz. István 1038. Midőn teste, eltemtetés végett Sz.-Fehérvárra hozatott, a Nagyboldogasszony egyháza még nem volt felszentelve. A püspökök s papok tehát tanácsot tartván elhatározzák, hogy először a templom szenteltesék fel, s azután temetessék el benne a király.

Igy az ünnepélyes felszentelés végrehajtván, a test ennek közepén fehér márvány koporsóba tétették le. Ide gyülekezének azután körülé hívei, hogy hunytával sirassák a jövődőt is; mely halála után egy időre hazánkra nehezült.

Mint életirója*) följegyzé, koporsójához jó ideig nyavalygó, lázbeteg, sanyaruság és nyomorgatás alatt sohajtozó s törvénytelenül elnyomottak jártak el, s érdemei által Istentől jótékony enyhületet nyertek. Éjenkint fölötte az angyalok zengzetes énekeket hangoztatának, az egyház falai közt pedig gyakran a legkellemesebb illat-édessége terjedt el.

Sz. László idejében, midőn a clerus által a szentek sorába való ünnepélyes iktatása történt; koporsóját fel akarák nyitni, de a födelét képző követ a legnagyobb erőfeszítéssel sem bírták levenni; mig nem egy Caritas nevű szent életű nőnek, isteni

*) Hartwik.

sugallat következtében tett intesére Salamon visegrádi fogságából kibocsájtatott.

Ekkor a kő minden akadály nélkül, nagy könnyüséggel mintegy magától gördült le.

A koporsó felnyitása után a jelenlevők három napi böjtöt tartottak, mivel bevégeztekor, Krisztus meglátogatván az ő népét, mennyei csodajelek tölték be a nagy térségű egyházat.

A csodák kezdete volt, hogy egy 12 év óta béna ifju oda vitetvén, testének egész épségét visszanyerte, s utána a nyomorodottak hosszú sora lelt gyógyulást.

Megvirradván azon nap, mely a Nagyboldogasszony ünnepe után ötödik vala, a fejedelemmel a honnagyok, a püspökökkel az egyházi személyek a szentegyházba sereglettek. Itt először halotti mise mondaték, azután elmozdítaték a padolatból kiálló márvány-tábla; s miután lementek a sírig, oly kellemes illat vette körül őket, hogy valóban az ur édeni gyönyörei közt képzelék magukat.

A koporsó tele volt rózsaszin folyadékkal, ebben mint olvasztott balzsamban úsztak a drága tettek, melyek szép fehér gyolcsruhába szedettek, de a szent király jobb kezét, gyűrűjével nem találta.

Ekkor a folyadékot kezdék a koporsóból kiemerni, de a csodaforrás meg nem fogyott; midőn

pedig a már kimertet is visszatöltötték volna, azzal legkevésbé sem szaporodott meg.

Mire a koporsót bezárván, az isteni kegyességnek háladicséretet zengének, s visszatérének Boldogasszony oltárához.

Ezután még számtalan csodajelek történtek. A szent jobb kezét pedig, bizonyos Mercurius nevű barátának egy angyal — fehérbe öltözött ifju alakjában megjelenvén — átadá mit ez csak később az angyal által meghatározott idő leteltével fedezett fel.

Ily szép regével himzé körül a kegyelet, a nemzet-alkotó király emlékét. Legyen áldott neve, legyen áldott a por, mely hamvait fedi; s legyen áldott az, ki mint ő, honáért élni megtanult.

3-dik, Kálmán 1114-ben.

4-dik, Álmos herceg. Ez, miután II-dik Istvánnak üldözései elől Görögországban menekülvén, ott meghalt, teste, fiának Bélának — már mint királynak paráncsára — 1137-ik évben, Fulbert püspök által hazájába hozatott vissza, s Székes-Fehérváron sz. István egyházába nagy pompával temetettet el. *)

5-dik, Vak Béla 1141. év.

6-dik, II. Geiza 1161. év.

*) Joa. de Thur. Schw. pag. 175.

7-dik, III. István 1172. év.

8-dik, IV. István 1173. év.

9-dik, III. Béla 1196. év.

10-dik, III. László 1205. év.

11-dik, Károly herceg, Róbert Károlynak Erzsébet lengyel király leányától született fia 1324. év.

12-dik, Róbert Károly. Meghalt 1342. év augusztus hóban Visegrádon, innét kétnapi menetben, nagy pompával szállítottatott le Székes-Fehérvárra, hol temetése egyike volt a legfényesebbek és legmeghatóbbaknak. Jelen volt itt, mint Thuróczy J. írja *) az országnak minden főura s főpapja s a köznemesség, és a kisebb papság közül, ki csak lehetett, sőt még a szegény nép is nagy számmal képviselve volt; s mindenkinek szemében egyiránt, a megilletődés s bánat könnyei ragyogtak. S könnyen hihető is; hogy elfeledék a Záchok szomorú végét azon királynak, ki gyáva Ottók s Venczelek után erőteljes karokkal szerze békét a honnak.

Az összegyülekezett nép, főpapok, zászlósok, bárók, nemesek, s a városi polgárság, a falakon kívül várta a megsiratott király holttestét, s beki-sérte szent István egyházába, hol biboros királyi díszbe öltöztetve, márvány koporsóba terítettett ki.

*) Cap. XCIX. Schwandt. pag. 207.

Éjszaka sokan, zsoltárokat énekelve virasztot-
tak fejénél.

Másnap reggel ismét mindnyájan összegyüle-
keztek a gyászistenítiszteletre, s a szentmise után
Csanádi, esztergomi érsek a szószékből, szivreható
szavakban vigasztalá a megilletődött hiveket.

Jelen volt ekkor Kázmér, lengyel király, s a
morva herceg is.

13-dik, Nagy Lajos. Eltemettetett 1382-dik
évben szeptember 16-kán azon kápolnába, melyet
maga épített, Nagyboldogasszony egyháza mellett.

14-dik, Albert. Eltemettetett nagy pompával
sz. István basilikájába az 1439-dik évben.

15-dik, Mátyás 1490. évi áprilisban, Bécsben
halt meg, honnan teste, a Dunán Budára 50 hajó
kíséretében vitetvén, onnan eltemetés végett Szé-
kesfehérvárra szállíttatott.

Midőn a hullával Fehérvárra megérkeztek, a
zselye, melybe az betéve volt, kinyitván, arany
koronával, s a királyság többi díszjeleivel ékesítetten
vitetett a nagytemplomba. Előtte fegyveres vitézek
vivék az általa elfoglalt zászlókat, mint győzelmé-
nek jelvényeit; utána ment Hunyady János herceg,
jobbján a pápai bibornok-követ, balján Hipolit esz-
tergomi érsekkel — követve az országzászlósek,
papság és nemesek nagy számától.

Midőn a basilikába beérvén, annak közepén a
testet elhelyezék, a vitézek, mindazon országzíme-
reket, zászlókat, s díszjeleket melyeket előtte vit-
tek, ledobálván, összetörték; mintha jelképezni akar-
ták volna a romlást, mely a nagy király halálát
követendő volt.

A gyászmisét Domonkos prépost tartotta. Ezu-
tán a királyi árva ajánlá fel az úrnak azon áldo-
zatokat, melyeket oltárára szentelt: drágakövekkel
rakott arany kereszt, arany medenceze csészékkel,
arany gyertyatartók, kelyhek, misemondó ruhák stb.
75 ezer aranyforint értékben, valának az ajándé-
kok, *) melyek által magának vigasztalódást sze-
rezni s az úr kegyelmét, s egyszersmind tán a jövő
reményében a papság jóindulatát is megnyerni vélte.

A beszédet a nápolyi püspök mondá.

Mátyás király kápolnája még ekkor befejezet-
lenül állott, s azért tetemei egy időre a basilika
közepén rejtettek el.

Sirkövének fölírásául a következők említetnek:

Corvini brevis haec urna est: quem magna fatentur
Facta fuisse deum, fata fuisse hominem.

---

*) Heltay CCIV. rész. II. köt. 253. lap.

Mathias regum specimen, et gloria Martis,
 Hic jaceo fortis, obrutus ante diem.
 Qui domui reges, Populos; fortesque Bohemos
 Invasi solus, qui timor orbis eram,
 Caesare de gemino, fateor duxisse triumphum,
 Alter Germanus, Turcicus alter erat. *)

—+301—

Mathias iaceo Rex, hac sub mole sepultus;
 Testatur vires Austria victa meas.
 Terror eram mundo, metuit me Caesar uterque
 Mors potuit tantum sola nocere mihi. **)

16-dik, Ulászló 1518-dik évben. Sirköve egész 1553-ig Székes-Fehérvárott volt, ekkor a császári had tisztei által Bécsbe vitetvén, a császári könyvtárba tétetett. Fölrása ez:

Anno Domini 1516, XIII. Mensis Martii, in Castro Budensi hora VII. post meridiem obiit, Serenissimus Wladislaus, Carissimi, II. Poloniae Regis filius. Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae Rex. Vixit annos LVIII. dies XIII. et regnavit in Hungaria Annis viginti quinque, Mensibus V. Diebus XXIII. In Bohemia Annis XLV. Mens. VI. Diebus XXIII. In ladula secuda consors eius Anna ***).

*) Tud. gyűjt. 1818. VI. köt. 47. lap.

**) Horváth Mih. II. köt. 258. lap.

***) Tud. gyűjt. 1818. VI. köt. lap. 48.

17-dik, II. Lajos 1526. oct. 30. Miután teste, János vajda rendeletéből Tatay Miklós és Tornallyay Jakab által a csatamezőn felkerestetvén, a Csele partján — állítólag négy hű embere által számára készített domb alatt — megtaláltatott, azt Székes-Fehérvárra hozták; hol János, ki már ekkor ide királyi hatalommal érkezett, azonnal a temetkezési szertartásokhoz láttatott.

A már nagy részben elsenyvedt testet Dávid János, Tatay Miklós és Szerémy György udvari káplánok fölügyelése alatt, drága kenetek s illatos szerekkel bebalzsamoztatta. A káplánok — Szerémy állítása szerint — három törsturást láttak rajta, de a vett paranshoz képest, mindent titokban tartottak.

Azután a püspökök vették át, dalmatkába öltöztették, lábaira papuesot huztak, fejét egy Szapolyai által készítettett — 100 arany értékű — koronapártával ékesítették, s a nagy templom közepén közszemlére kiterítvén, felette az egyházi szertartást, s az engesztelő áldozatot végezték. Szapolyai egy gira ezüstöt adott a szent kereszt oltárára egykori ura lelkéért. És mindezek után a beszentelt királyi tetemek, fényes gyászpompával, nagyszámu nép összeseregletében, közszánakozás és inkább a hon jövődjéje mint az ifju fejedelem kora elhunyt

feletti könyhullatások között, királyaink sírboltjába, a boldogasszony templomába tétettek le *).

Koporsójának felirata következő:

Inclito, Magnanimo Pannoniorum, Bohemiorumque Regi, Ludovico, Wladislai Filio. Qui pro Religione, ac Patria, adversus Immanissimos Turcas. acie. decernens, Annos primum natus XX. Occubuit Invictus ac Potentissimus Rex. Ferdinandus. Affini Charissimo, Maria Dulcissimo Conjugi. Anna Fratri Amantissimo Moerentes. Pie. Inferias persolverunt. — Anno ab obitu illius altero. Die XI. Novembris. Cecidit vero Anno a Christo nato MDXXVI. Mense augusto. Die Undetrigesimo **).

18-dik, János. 1540. év július 19-kén Szászsebesen meghalván, teste Budán keresztül Székes-Fehérvárra hozatott, hol az ősi királyok szokása szerint, méltóságos gyászpompával temettetett el sz. István basilikájába ***). Teste azonban később Achmet budai basától a királyok temetőjéből kivettetett, mintha nem ő lett volna a magyarok királya, hanem Soliman, s ő csak ennek nevében uralkodott volna.

*) Jászay P. Magy. Nemz. napjai a mohácsi vész után. Lap 149, 152.

***) Tud. gyűjt. 1818. év VI. köt. 48. lap.

****) Nic. Istuanffy Hist. Lib. XIV. pag. 140.

Ezután szent Mihály templomába temettetett, Achmet azonban elvette a Szultántól tettének méltó jutalmát *).

Ezzel a királyok s királyi házbeliek temetkezésének sora Sz.-Fehérvárott bezáródott.

Megemlítendő, hogy szokásban volt még némely nagyérdemű urakat is, a királyok engedelmével vagy rendeletéből ide temetni. Így temettek ide, kikről a történet emlékezik, — Rozgonyi István, Zsigmond és Buslay László, Mátyás király alatt.

Mióta János király Fehérvárott eltemettetett, azóta századok multak el, azóta elpusztult a vár, a régi város és basilika s vele el a királyok sírboltjai, s a hányszor ezek végelpusztulásuk előtt, kirabolva, feldúlva voltak, valóban nem csoda, hogy most már e város benszülött gyermekei is csak a történet lapjairól tanulgatják; miszerint itt hajdan királyok temetője volt, s azután a föld rejtekéből felásott egyes rom-emlékekből sejtik a helyet, hol a nagy ősök hamvai porladoznak.

Számos évek multak el, hogy ily rom-emléktől is meg valánk fosztva, mely legalább némi tanúságaul szolgáljon annak, mit történet-lapjaink följe-

*) Tud. gyűjt. 1818. év VI. köt. 48. lap.

gyeztek, míg 1848-ban a szerencsés véletlen néhány ereklyével ajándékoza meg bennünket *).

Még a nyári hónapokban, a püspöki lak jobb szárnyának keletre néző részén, hol a sz. István basilikája állott, az ártési kút javítván, ásás közben a munkások töredék-oszlopokra, és nagy kőtáblákra akadtak. A kút körüli munkának bevégeztével az ásás tovább folytatván, végre egy márvány koporsóra akadtak, mely december 5-én reggeli órákban felnyitván, abban egy királynénak tetemei találtattak; fején korona, újján pedig aranygyűrű volt. Az idő mindent megemésztett rajta, csupán a csontváz maradt épségben. Ezen eset nagyobb figyelmet gerjesztvén, a városi előljáróság által felsőbb helyre följelentetett; az ásás pedig mindaddig felfüggesztetett, míg a nemzeti muzeum részéről e végre kiküldött szakértő férfiak, a helyszínén meg jelennének. Az ásás akkor ismét folytatott, s az előbbi koporsó mellett lévő szinte márvány koporsóról a düledék föld, és góthizlésű omladék-kövek elhányatván, a koporsó december 12-dikén reggel felnyitott. Szent borzalom fogta el a jelen voltak keblét, midőn megnyílt előttük a

---

*) A Székes-Fehérvárott felfedezett királyi sirboltról. — Irta Pauer János, 1849. év.

sír, s abban a magyar nemzet egykori királyának csontvázát, a csontok között pedig a királyi ékszereket tétlenül heverni látták, ezekenkívül minden összeporlott.

A koponyán királyi korona, egész a fogakig leereszkedve, az összedült mellecsontok felett csillag alaku rendjel vagy amulet vala: de az ezt tartó újjnyi vastagságu selyemzsinór már egészen elhamvadt. Jobb kezében volt az országalmája, keresztrel s feszülettel, bal kezében pedig a királyi páleza; de a hatalomnak ezen jelei már a koporsó fenekén a csontok közt heverték, minthogy minden idegek elszakadoztak a vállaktól. Baloldalán, majdnem egészen a vállaknál feküdt, a hüvely nélküli egyenes rövid kard, mely hihetőleg a testnek sirbabocsájtása alkalmával csúszott a vállakig föl. Ezt a rozsdá már egészen ellepte. Lábain nagy sarkantyúk voltak, melyek közt lábszárcsontjai, — melyekről már a csizma is leporlott — fenmaradának. Ezt is, valamint a többi ékszereket, — melyek aranyozott ezüsből voltak — az idő megfosztotta fényétől. Jobb kezén karperecz volt, újján pedig nagy, köves s fellül felnyitható aranygyűrű.

A sirban talált ékszerek, a következő napokban, a városház tanácstermében közszemlére kitétvén, látásukra temérdek sokaság sereglett össze.

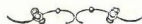

Az ásatás tovább folytattatván, a király sirja mellett, kissé mélyebben ismét márvány táblákra akadtak. Ezen sirban csupán egy csontváz találtott, minden czímer s ékesség nélkül. A koporsó faragott kőtáblákból állítatott össze, egyedül fedezete levén márványból, melyet, nehogy a tetemekre düljön, a középén vasdorong tart fön. Ezen koporsó fekvésének vonalában találtak még, fakoporsóban, gyermekével eltemetett női tetemet.

A köveken semmi felirat nincs, s így az utóbb találtakra nézve még csak gyanítanunk sem lehet; legföljebb annyit: hogy azok tán valamely királyi parancs, vagy engedély folytán idetemetett nemes tetemeit földték.

A királyi tetemekre nézve, mennyire azt, szinte minden felirat hiányában tenni lehet, közlő főtisztelendő Pauer János úr, a körülményekből összevetett, meggyőző erős alapokra fektetett okoskodással bizonyítja: hogy azok III-dik Béla és első nejének Anna királynénak tetemei.

Az ereklyék a nemzeti muzeumba vitettek.

Általános történeti áttekintés. *)

Székes-Fehérvár történetében három főkorszakot különböztethetünk meg, a mint dicsőségének, viharos multjának, s ujjaalakulásának napjai egymást felváltották. Az elsőt teljességében csak sz. Istvántól számíthatjuk, s tart az 1543-dik évig, midőn legelőször törökök járma alá került; a második 1543-tól 1688-ig a felszabadulás éveig, a harmadik, ettől az újabb korig terjed.

Mi dicsőségének korszakát illeti, ez kezdődött, a királyi lak, s a világhírű chadetrále építésével; mert ezek voltak az első lépések, melyek ezt a haza fővárosává s szemfényévé emelék; különösen ama roppant kiváltságos szabadalmak által, melyekkel a nemzetalkotó király emez egyházat megaján-

---

*) Főbb vonalakban Palugyay Imre után, ki erről 1853-ban megjelent „Szabad királyi városok leírása“ című munkájában, bőven és hiteles kúttök után ír.

dékozá : midőn nekiadott egyházi öltönyökhöz is oly jogokat kötött, melyek szerint érvényesen koronázni is csak azokat felöltve lehetett. *)

Maga István ugyan még mint legtöbb összevágó adatok bizonyítják, Esztergomban koronáztatott meg: de lakását még uralkodása kezdetén e városba tette át, a felől nincs kétség, valamint a felől: hogy e kegyelt városának lakóit, a többiek fölött számtalan kedvezményekben részesítette, s oly szabadalmakkal látta el, melyek előhaladásának — a kór kivánalmaihoz képest — legbiztosb támaszai valának.

István halála után, szomorú napok vonulának el egyidőre a hon felett, s ezeknek közvetlen szemtanúja volt Fehérvár akkor, midőn a zsarnoksága miatt száműzött Péter Henrik császár segítségével kétszer visszahelyeztetvén trónjára, másodszer győzelmes bevonulás után, nagyboldogasszony templomában, fényes gyülekezet előtt, jelképül egy aranyos dárdát nyújtva, ennek hűbéreséül vallá magát. Majd ismét, midőn a bitorló nemzetárulás, — ke-

*) — — — que Beatus Benedictus S. R. Eecl. Pontifex, ad preces S. Stephani, tantae auctoritatis privilegio insignivit, ut quicumque in celebrando missam eis uteretur, legitime possit Regem inungere, coronare et gladio accingere. Mondja e ruhákról Thuróczy J. Sch.-nél Cap. XXX.

gyetlen bár, de méltó jutalmát elnyeré; a szemeitől megfosztott királynak, egy évig volt lak- vagy inkább főhelye mignem annak, keblében sirt adott.

III-dik Béláról említetik: hogy az itteni keresztvesztézeknek 1193-dik évben klastromot adott és egy templomot, melyet Martirius esztergomi érsek kezdett építtetni sz. István tiszteletére, Geyzának neje pedig bevégezvén, különbféle bőséges adományokkal gazdagított. S odaengedé még nekik hatvan márkáig a szabaddenárokat — melyek különben a királyt illették — hogy annál inkább táplálnák a szegényeket, kiket mindennap élelemmel láttak el; s végül levélben dicséri ezen fratereket, jámbor és tisztességes viseletökért. *)

Az 1222-dik évben itt tartott gyűlésen adatott ki második Endre királyunk által ama hires aranybulla, mely századokon át védé nemzetünk sérthetetlen jogait, s melynek pontjai közé tartozott az is: hogy a király tartozzék személyesen, vagy ha ő maga fontos okok miatt nem mehetne is, legalább a nádor által évenként, sz. István király napján Székes-Fehérvárott országgyűlést tartani; melyen a nemzet kívánságai kihallgattassanak, s netaláni sérelmei orvosoltassanak.

*) Virág B. Magy. századok I. köt. lap. 293.

IV. Béla koráig Székes-Fehérvár csaknem állandó lakhelye volt királyainknak. Ő mindjárt uralkodása kezdetén tartott itt egy nevezetes országgyűlést, melynek főczélja volt, az atyja és bátyja által tett felesleges adományozásokat visszavonni, s ezáltal a korona súlyedő tekintélyét helyreállítva, a rendetlenségeknek véget vetni, mi bár sok szemközt álló érdekekkel kelle küzdenie, végre sikerülvén néki, az erre vonatkozó oklevél, a sz.-fehérvári keresztesvitézekhez 1238. év január 29. kiadatott.

Ugyan az ő uralkodása alatt, hozá a szomorú végzet hazánkra a tatárokat; tán nincs honfi, ki ez inséges romlást vérző szívvvel ne olvasta volna: nem újítom fel a keserű emléket, hogy elvezessem vértől párolgó mezők, égő falvak s összeromlott városok kormos romjaihoz, csak annyiban szólok róla, mennyiben városunk is érzé annak súlyát. Tudtára esett az a vad népnek: hogy van egy város a Dunán túl, hol a királyok palotája, gazdag arannyal s drágakövekkel rakott templomok s a királyok kincsekkel telt sirboltjai vannak; s ez elég volt arra, hogy a rablásszomj Fehérvár ostromára vezesse őket. Víták is a várat, de erős falai s különösen a hóolvadástól igen megtelt mély mocsárai megmenték a teljes romlástól — nem birták bevenni s elvonultak alóla.

Azonban külvárosai ennek is, hihetőleg élénk szenvedésnek voltak kitéve, mert Roger, siralmas verseiben ennél sokkal többet mond azon szavaival: hogy, midőn nyolczad napra az ellenség elvonulása után az erdőből kijöttek, Fehérvárott nem láthattak egyebet, mint: a megölettek hulláit s leomlott paloták s egyházak romjait. *)

Midőn IV-dik László, a cseh Ottokár elleni harcából győzelmesen visszatért, az elvett paizsok és zászlók, Sz.-Fehérvárra hozattak s a dicsőségesen vívott csaták örök emlékezetére a basilikában függesztettek fel.

III-ik Endrének említetik egy itt kiadott igen jeles rendelvénye, melynek főpontjai közé tartozik: hogy, idegeneknek jószágokat s főhivatalokat, ecclesiáknak örökbirtokul vármegyéket adni tilos.

Nagy Lajos alatt raboltattak meg először a királyok sirboltjai, ugyanis: János a basilika custosa, feltörvén Károly királynak koporsóját, testét megmettelenítette, s fejeéről egy vele eltemetett igen drága koronát lelopott: de ádáz tettének méltó ju-

---

*) Tandem vix octavo die, a silvae recessu, ad Albam venimus civitatem, in qua nihil potuit reperiri, praeterquam ossa et capita occisorum, basilicarum et palatiarum muros diruptos etc. — M. Rorgerii Mis. Carm. de destruct. hung. per Tartaros facta. Cap. XL. Schwandnernél pag. 403.

talmát elnyeré; mert felfedeztetvén, a király öt tisztességétől és minden birtokaitól megfosztotta, s hogy bűnét megbánni ideje legyen, örök börtönre vettette. *)

Különben, egész Mátyás király koráig, Fehérvár folytonosan gyarapodott, s még maga Mátyás a nagy templom s királyi lak kiújítása, s saját fényes kápolnájának építése által díszítette, az ő halálát azonban az egész hazával együtt, már ez is nagy mértékben megsínle; mer Máximilián császárnak a lengyel Ulászló alatt hazánk ellen intézett trónkövetelési harcában először került kegyetlen ellenek kezére.

Miksa ugyanis betörvén az országba, miután már több várakat elfoglalt volna, hadait Székes-Fehérvár felé indítá. Tudtára esett ez László királynak, nehogy tehát eddigi jelentékeny veszteségeit újabban oly nagygyal tetézzé — bár Kassa felől Albert herczeg által is szorongattatott — a már szélyedezni kezdő fekete-sereg maradványának zsoldját kifizetvén, Báthory István és Kinizsi Pál vezérlete alatt jelentékeny sereget küldött annak védelmére.

Fehérvár azonban — nem okúlva más városok példáján, — úgy látszik, saját kárán akarta megtanulni: hogy mit tesz az ellenség által feldulatni?

*) Virág B. Magyar századok II. köt. lap. 169.

S hogy a nagyszámú őrséget élelemmel ellátni ne kelljen, nem bocsájta be többet 555 katonánál, okúl adván: hogy a lakosok Ulászló koronázásakor annyira kiköltek, miszerént most, többet ellátni nem képesek. A vezérek tehát többi seregökkel elhagyva Fehérvárt, Budára mentek.

Ezalatt Miksa, hadaival a város alá érkezett, jelenben azonban azt csak körülkerítvén, az őszi idők által nehézzé vált ostromot elhalasztva, maga visszatért székvárosába.

Ez alkalmat megragadák a várbeliek, s egyszer a bősüret termékeitől különben is elmámorosított svéd seregre szerencsés éjjeli kirohanást intézvén, azt csaknem egészen megsemmisítették.

E győzelem muló örömét azonban rövid időn keserű könyvek válták fel. A császár nagyobb segédhadakkal érkezett meg, s csupán a templomok kímélését parancsolván, egész erővel ostromot kezdett.

Az ellen sáskamódra lépé el a várnak szélső környékeit, s a felégetett külváros táján, szerencsétlenül ellentállást kísértő várbelieket visszaszorítá.

A svéd sereg vezére Lang Konrád, maga vezeté katonáit a várfalaira, honnan a legközelebbi kaput belövetvén, nehéz vasas-osztályának a bevonulásra utat tört.

Más történészek szerint azonban, a Miksa pártjára állott Székely Jakab mutatá meg azon helyet, mely a vár falán nyitva maradt azon időtől, midőn Mátyás király a basilikának sanctuariumát nagyobbítani kezdvén azt felbontatta.

A várórség és lakosok, végső halálharczra elszántan, állának csatarendbe az utczákon, s hősi karokkal fogadák a betetülő ellent: de a nagyobb szám által elnyomatva, majd egyig felkonczoltattak.

Másnap Maximilián diadalmasan vonúlt be a városba, s vele együtt a magyar urak közül, Székely Jakab, Szécsi Miklós, Kanizsai László és többen, kik elhagyák László királyt.

A katonaságnak szabad-rablás engedtetvén, nemcsak az elzárva volt boltokat, hanem még a házak belső üregeit is felbontogatva, a gazdag városban roppant zsákmány birtokába jutottak.

Midőn Domonkos prépost — ki a rablók elöl a főegyház tornyába menekült — észrevevé a császár bevonulását, követeket küldé hozzá, s kegyelmet kért személye s saját és az egyház vagyonának épségben hagyására. Maximilián meg is ígéré a kegyelmet, de kevés idő múlva mindazáltal, nemcsak a prépostlakot felkutattatván, az ott egy elrejtett helyen tatált 36 ezer aranyforintra menő kin-

cset, hanem az egyház drágaságait is kirabolván, magához vevé.

Ezekután megparancsolá a császár a holtak eltemettetését, s kegyelmet hirdete mindazon kimenekült lakosoknak, kik a városba visszatérnek: de kevés volt ezeknek száma; mert a nagyobbbrész, véres párnán aluvá a hősök álmait.

Ez volt 1490. év september havában, ezután Buda ostromára akart Maximilián menni: de seregében a zsákmány felosztása miatt lázadás ütött ki, s a svéd serege elhagyá a táborát, így tervével felhagyni kénytelenítetvén, német hadát téliszállásokra osztá, maga pedig Bécsbe visszatért.

Alig hagyá el Miksa az országot, Ulászló Albert herczeggel is békét kötven, minden gondját odairányzá, hogy az elvesztett várost ismét visszaszerezhesse.

Bánhidánál személyesen vizsgálá meg táborát, azután Báthory és Kinizsi vezérlete alatt Fehérvár alá küldé.

A táborban voltak Szapolyai István, és Orbán érsek is szép csapataikkal, az egész tábor mintegy negyvenezerre ment.

A vezérek kétfelől támadák meg a várost, s bár eleinte a német őrség is keményen tartotta magát, mindazáltal szerencsés megrohanások által,

annyira szorongatták őket, hogy ezek a várat, szabad elvonulhatás feltétele alatt feladák.

Ezután Fehérvár hatvanhárom évig nyugodtan érzé a béke üdvét.

A gyászos emlékű mohácsi vész után, említettük már, a szerencsétlen II. Lajos király temetését, János koronáztatását, s említettük továbbá azt is: koronázása után János Sz.-Fehérvárott a legsürgösb ügyeket intézve, huzamosb ideig maradt.

Itt tett intézkedései voltak, miután először, a jelen volt főrendekkel tanácskozva, némi nem legkorszerűbb törvényeket hoztak volna: hogy némi megürült főhivatalokat betöltött, küludvarokhoz követeket küldött, a királyi városokhoz leveleket bocsájtott szét, s végül azoknak, kik a koronázáson meg nem jelentek, tizenöt napig határidőt tűzött — hódolatuk bemutatására, — melyen túl a hon ellenségeinek tekintetnek,

Ezentúl a részletekben említettük már azon eseményeket, melyek itt az 1543-dik évig nevezetesek voltak.

Ez évben Szolimán nehéz hadat vezetett hazánkra, s miután Esztergomot meghódítá, Tatát pedig felégeté, Székes-Fehérvár alá vezérlé s a Sóstónál megállítá rabló táborát.

Várkóczy György volt ekkor a várnak Fels és Perényi által tett kapitánya azon időtől fogva, midőn az Izabellától Ferdinánd részére pártolt. Vele voltak Kápolnay Ferencz, Erdődy Péter és Istvánffy István. Azonban az utóbbiak, míg a török Esztergomot ostromlá, száguldozásokra menvén ki, többé vissza nem térhettek, s ezáltal a várórség számát tetemesen megcsökkenték.

E miatt Várkóczy az ellen közeledtének hírére a csak nem rég segélyül érkezett olaszokkal haditanácsot tartá a felett: nem lenne-e tanácsosb felégetni a külvárost, mint védeni az ellenség dühe ellen, azonban a lakosok a felégetést nem engedék, sőt a boldogságos Szüz, és sz. Ferencz egyházak táját védőrséggé alakíták.

Alig vert tábort a törökhad, a várórség egyrésze a palotai kapu felől szerencsés eredményű kirohanást tön. A budai kapunál ellenben, hol a vezér a német s olasz őrséget gyűjté össze, az egész erővel idetörekedett törökhad, sokáig tartó heves csata után, a külvárosi véderőségeket elfoglalá; s a várba vezető kapu rostélyzata le levén bocsájtva, az abba be nem juthatott védők, közöttök maga Várkóczy is, lekonczoltattak.

Az ekként vezérét vesztett örség megrémülve, követeket küldött Szolimánhoz, s a vár feladására ajánlkozott.

A szultán a katonáknak szabad kimenetelt engedé: de a lakosoknak mindaddig nem, míg kézre nem adják azokat, kik a Ferdinándhoz pártolásnak főtenyezői voltak. Ezek a város leggazdagabb lakói lévén, megölettek, s javaik részént elosztogattattak, részént eladtattak.

A most birtokába került várost, Szolimán megerősíteté, s a körüle fekvő helységeket, tüzzel-vassal elpusztította, hogy így a metalán még visszatérni vágyó keresztényeknek menedékhelye ne lehessen.

Felbontattak ekkor, s kiraboltattak, a királyok temetőhelyei is Achmet basa által. Igaz ugyan: hogy a szultán őt e tettéért hivatalától megfosztá — de helyébe a várparancsnokává, a kereszténység legádázabb ellene az epirusi bég tétetvén, azáltal nemcsak Székes-Fehérvár, hanem az egész körülfekvő vidék a legszomorúbb sorsra jutott; mert azt szünteleni kicsapások által pusztítá.

E rabló kiütéseiket, utóbb már nemcsak kisebb csapatokkal s a közeli tájakon; hanem 15—20 ezerre menő hadtestekkel üzék egész Győrig. 1566. évben azonban megtörtént, hogy midőn a fehérvári várparancsnok szinte mintegy 20 ezer emberrel

száguhdana Győr felé s az ott tanyázó nori, burgundi s magyar császári seregekre ütött, ezek által kegyetlenül megveretett, s egész Fehérvár faláig üldöztetvén, a hős Thury György által, — ki őt már több csatákból ismerte — maga a várparancsnok is közel a várhidjához, elfogatott s diadaljeléül a császárhoz küldetett.

Ekkor Thury György, ki vitézsége által magát már eleve is híressé tette — a császár által egy aranylánczczal ajándékozott meg, és arany sarkantyús vitézzé nevezetett.*)

1587-ben Pálffy a Komárom vári főkapitány ostrom alá vetette a Székes-Fehérváriakat, de eredménytelenül; később az 1593. évben ismét Pálffy, Hardek, Zrinyi és Nádasdy, egyesített erőkkel támadván diadalokat is arattak. Ekkor Huszár Péter tevé a belvárosba vonult török elleni első támadást; az összes hadsereg jobbszárnyát Hardek, a balt Pálffy, a közepet Zrinyi és Nádasdy vezérlék. De habár a szerencse a mieinknek annyira kedvezett is: hogy a törökök közül tizezeren felül hullottak el, s e miatt már a vár feladása is terveztetett: a nevezett vezérek mégis a leirt véres csatát követő

*) Petrus Bizaros de bello pannonico. Schwandtnernél pag. 391. — Istvánffy.

korareggel, nem tudni mi oknál fogva? a vár további ostromával felhagyván, attól egészen elvonulának.

E csatának érdekes képét adja Szamosközy István egy szemtanú elbeszélése után :*)

(„Zekes-Fejervárnál lött hartzról 1593.

Az keresztyenök tábora, nagy tábor, Palotától fogva tsak nem zinte Zekös-Fejervarig fekütt az táborbeli sokasag, mely táborba az eles bő es oltso volt, es tsak faltörő álgyú az mint az táborbol jött ember zemmél láttá, hetven volt benne.

Minden ket ezör zamu keresztyenöknek, kinek kinek az ő nemzetsége, nyelve, es religioja szerint, egy egy Praedicatorok vagyon, es minden nap ket-ször dobolnak az praedicatora, 's fölgyülnek az Isten igéjének hallgatására.

Az keresztyenök Octobernek huzadik napjan az ó Calendarium zerint szalottak meg Fejervárat, es az táborbol jött ember, másod napjan az zállasnak, eljött onnat Buda fele, az Betsbüil hozott marhák harmintz adgyanak meg fizetesere, es die 22. Octobris zemmél latta, hogy az Budai Hazan Passa ki ment Budabul Fejervar segetségere nagy haddal, mely haddal, az mint nagy igazán jelentötte, az Tsaszar soldos fizetött nepei, es az Török várakból

*) Podhraczký József közlése után Palugyainál.

föl gyülekezött Törökök, is meg az Janitsarok, az kiket Szinan Passa Budan hagyott volt, az Passa-nal voltak huszonöt ezrön. Mind Budai, Pesti, Esztergomi, Vatzi, Neogradi, Szecheni, Hatvani, Bereni, es egyeb sok rendbeli Törökök ott voltanak az Passaval.

Az viadalnak modgya ez keppen lött, hogy az keresztyenöknek, ha hogy Zekes-Fejervarnak segetsege talalkozik, valogattak volt ki az táborbol, 15,000 jelös vitezlö népet, kik az Törököknek eljövételere vigyaztak, es azokat vartak; de az Passa nem talalkozott azokra, hanem az derek táborra ment, es ott kezdötte el az hartzot, es az 15,000 válogatott vitezök halvan az nagy lövest, oda siettek az táborra, az mig oda érkeztek, adig az Török had megveretett, es az futó nepnek eleibe allottak, es azok miatt lött az Török hadnak derék veszedelme; lött pedig az viadal die 24. Octobris az ó Calendarium zerint.

Az viadalnak helyéről az Passa elszaladvan, mikor Budara haza ment, akkor is ott volt az táborbol jött embör Budan, es az Törökökbe, az kik haza mentek oda zaladozva, három zazon nem voltanak zam zerint; az Passanak, az mint az embör értéközött felöle, az labat lötték meg, es az kezének negy újat vagtak el.

Az Budai Passanak megverese után az Tömösvari Passanak zin népe az Gyulai Béggel Budara ment otalomnak okaert is, es az Zolnoki had is ugyan oda ment segetsegül.

Markhazi Ibraim Beg Szolnokba szállott, hogy az o otalmazza, Zent-Miklosba pedig gyalog nepet bocsatott őrizni.

Az keresztyenök Zekes-Fejérvár alá indulvan, Palotabol es Beszpremből az Törökök ki futottak, es azokat pustan hatták. Tsókaköben pedig megvárták az hadat, az mely had alaja ment, es azt is megvöttek töllök az keresztyenök.

Ugyan azon embör jelentötte, hogy mikor haza indult volna Budarol, es utban Tzegledön lött volna, neminemő emberök érköztenek oda Budaról, kik ő neki ezt mondottak; hogy az keresztyen hadnak fele Fejervarba volna, es az varas epetenék; fele pedig Esztergom alá ment volna. Ezt pedig bizonyosan mondta, hogy az lövest egynehany falubeli embörökkel ők is hallottak, es az sok lövéseket meg is minden éjel hallják.

Egynehany falubeli kotsisok zegén nepök akatanak az körösztyenökhöz, kik az Budai Passa hadaba voltak, es azok között egy ide ala való Rekasi embör is, mely Rekas nevü falu zinte Szolnoknak tövebe vagon; azt meg ertvén Nadasdy

uram, hozzája vitette az embört, es kerdözte töle: ha meg zállotta Szolnokot is Batory István uram, avagy nem? es halvan, hogy meg nem szállotta, tsodálkozott rajta; így beszellötte az embör. Az pedig az ember elzaladvan onnat, az levagatott nepöknek testök között jött vissza, es az testeket soknak mondgya.

Szinan Passa az veszedelömkor Tolnan volt, az az hirre; de az hadat vizza nem terithette, algyui közöl pedig egynehanyat hagyott volt Zekes-Fejervarba.)

1598-ban Nádasdy és Schwarczenberg tettek kísérletet a vár felszabadítására. A két hadvezér ugyanis, magyar és német sereggel, a már felszabadított Györböl elindulván, május 14-kén Fehérvártól félmérföldnyire szent Omár régi templománál táborba szállott.

Schwarczenberg, petárdákkal akart seregének a várkapuin utat nyitni: de e tervét nem létesítheté, miután tudósítást kapott: hogy a kapukat kívülről erős őrség védi.

Másnap tehát Nádasdy 150 huszárral a vár felé indult, apró incselkedésekkel akarván a törököket a városból kicsalni. A kapuvédök alig vevék észre a huszárokat, azonnal jelt adtak, s 600 lovas

rohant ki a várból fogadásukra. Midőn megütköztek, Nádasdy folyton küzdve, mindaddig vonult hátra, míg visszahagyott tartalékához nem ért, itt megújult a csata, s oly hatalmasan rohantak az ozmanok közé: hogy ezek 196 embert elvesztvén, futásnak eredtek s a várba menekültek.

Schwarzenberg is megjelent a csatamezőn, és mivel reménylette, hogy a törökök előbbi veszteségeket bosszulatlan hagyni nem fogják, Nádasdynak meghagyta, hogy huszáraival csatarendben állva maradjon, s bevárja az ellenség kirohanását, ő pedig magát a sárrét posványai közé rejté, hogy onnét alkalmas időben kitörhessen.

Úgy is lett, erős török had indult ki a várból s ezek oly erősen rohantak Nádasdyra, hogy ez kénytelen volt visszavonulni, s a felbátorodott ellenség vágatva üzé a huszárokat. Schwarzenberg, most legalkalmasobbnak látván a percet, kitért az ingoványok közül, s a vele rögtön visszaforduló Nádasdyval együtt az üldözőkre rohant.

Heves volt a harc; de a törökök nem soká védelmezheték magukat — rövid időn rendetlen futással a várban kerestek menedéket s oly ijedséggel tolakodtak a hídra, hogy ez a terhet el nem bírhatván leszakadt s így sokan a vízbe fultak, a künszorultak pedig részént leölettek, részént fogságba estek.

Szép lovakat, gazdag fegyvereket nyertek a győzők: de a várba nem mehettek. *)

A következő 1599-dik évben ismét szerencsét kísérlettek Pálffy és Schwarzenberg, s a külvárosokat bevévén feldúlták és felégették; a belvár kapuját petárdával akarák beütni, ezt azonban jókor észrevevén a törökök, egy szerencsés kirohanással őket elüzik s a petárdát is elvették. **)

Mindezen kísérletek és csatározásoknál szerencsésebb volt azonban az, melyet 1601-ben Mercurián fővezér intézett Fehérvár ellen, mely által ez 58 évi szenvedés után a törökjáramtól legalább egy időre megmenekült.

Ugyanis, midőn hosszas halasztgatás után, végre Bécsben is jónak látták, komolyan látni a város felszabadításához, Mátyás főhercegnek parancs adott: hogy Mercurián fővezérrel egyesülten az ostromot megkezdjék.

Ezeknek egyesülése Komáromnál megtörténvén, az ostromkészleteket maguk előtt küldve Fehérvár felé húzódtak.

Nehogy azonban az ellenség a szándékot, előre észrevevén a város őrségét megerősítse, Ruszwurm

*) 1829-dik Tud. Gyűjt. V. köt. 27. lap.

**) Petheő Gergely Krónika 147. lap.

ezredes egy csapattal Esztergomba küldetett, hogy ott azonnal Altheim és Bernhausennel egyesülvén, miután a várat kellő őrséggel ellátták volna, a budai uton Zsámbék és Vál között jöjjenek Fehérvárnak és a főtáborhoz csatlakozzanak.

Ez mindkét részről teljesítetvén, Mercurián és Ruszwurm is szerencsésen, észrevétlenül Fehérvár alá érkeztek, s a következő éjen, miután a herczeg s a tábornokok a vár és elősánczokról tudomást vettek volna, az ostrommunka megkezdése elrendeltetett. Először a vár körül sánczok készítették, mely mögöl egyrészlől támadás tétessék; ezután, hogy a külvárosok nagy veszteség nélkül vétethessenek be, Ruszwurmnak parancs adatott, a mocsáron keresztülhatolást kísérteni, s a várhoz érvén, dobok és trombiták zajával jelt adni; hogy a többi városrészek ellen is azonnal támadás intézethessék.

Ruszwurm, a kimenekült magyarok- és bajoroktól megtudván, hogy miután az ellenség a növekedett mocsár nagysága miatt a Szigetváros felől magát legbiztosabban érezné, ezt őrséggel alig látta el, s két biztos kémé által azt is megtudván, hogy a mocsár bizonyos helyen átgázolható volna éjszakanak idején ezer vitézzel megkezdé az átvonulást.

Kilencz óra lefolyása után észrevétlenül a szigethez értek, s oly szerencsésen, hogy hét embernél több nem vezett a mocsárba. Azonban ekkor már reggeledni kezdett; nehogy tehát korán észrevétetvén, a kedvező alkalmat elszalaszszák, Ruszwurm a legelsőbben partra szállt, száz ember élén felkeresvén és megtámadván az öröket, nagy dob és trombita zajjal jelt adott a megtámadásra Mercurián és a többieknek is.

A csekély számú őrség nagy zavarba jövén a Szigetváros nagyhamar elfoglaltatott — a mieink közül ezalatt áldozatul esett hat vitéz és a híres Wobacourt kapitány czombjában sebet kapott.

A másik oldalról, az adott jelre, Mercurián és a többiek támadást intézvén, a törökök oly zavarba jöttek, hogy a külvárosokat odahagyván, a mieinknek szabad utat engedtek, s így az előrészek 14 ágyuval együtt elfoglaltattak.

A külvárosok elfoglalása után, miután a Rác-, Sziget- és Viziváros a két belsővárral együtt mindnyájan mély vízvezető csatornával levén körülvéve, semmivel sem gyengébbek mint Hatvan vagy Pápa, a következő éjen a jobbfelöli erősségen sánczokat s futóárkokat készítették, s ezek befejezve levén, gróf Szultz parancsot kapott csapatait a sánczokba vezetni s a várra rohamot intézni.

E közben azonban, minden szorgalom és igyekezet daczára egy véletlen közbejött eset hátráltatá a munkát. Ugyanis: midőn egy ostromágyut a vizen keresztül akartak szállítani, terhe alatt a hid leszakadt, — ez a többi lövegek átvitelét a következő napig megakadályoztatta.

Midőn már a lövegek, a falaknak irányozva helyreállították, felszolitották az őrséget, a vár szabad-kiköltözés melletti feladására. Ezek azonban válaszul, két ágyúból a mieink közé löttek.

Ily módon tehát az elfoglalás nem sikerülvén, Althein Adolf és Stahrenberg Gotthart ezredeseknek parancs adatott, hogy a következő nap, azaz sept. 20-kán az ostromot a bajor csapatokkal egész erővel megkezdjék.

Althein és Stahrenberg a kijelölt napon, öt zászlóaljjal kezdték a munkát, s habár az ellenségtől háromszor visszaverettek, negyedszeri heves rohammal a rondellát elfoglalták.

Erre az anhalti és hofkircheni herczegek a túloldali nagyobb erődöt megtámadván: daczára az erős ellentállásnak, kö- és lándzsa-zápornak, véres harc után bevették, s így az egész vár keresztény kézbe került.

A basa 60 előkelő törökkel jó ideig védelmezte magát, de miután menekvésre semmi utat

nem látott, letette fegyverét, s a vezérek parancsából a külső táborba kísértetett.

Más kétszáz török, élethalálharczra elszántan, a királyi palotába vette magát, hol bezárkózzván, egy erősen megtömött ágyút a kapunak szegezett; midőn a mieink be akarának törni, az ágyú elsütetvén, ezekből mintegy 10-et a védők közül pedig 60-at süjtött agyon, a többi benn levők, kardra hányattak.

A kétségbeesett törökök ugyanekkor több épületet, s köztük sz. István hatszáz év viszontagságait kiállott ékes basilikáját is löporral felvettették, melynek romjai alatt velük együtt sok keresztény is sirját is lelé.

A védeni jött németek sem voltak sokkal jobbak a törököknél; mert ezeknek romlása után, általános rablás és fosztogatás következett s nemcsak az annyi szenvedésen keresztülment nyomorúlt lakosokat nem kimélek; hanem újra feldúlták a királyok sírboltjait is.

2000 török, hogy életét megmenthesse, a mosárba menekült; ezeket Kollonics ezredes kézrekerítvén, mind levágatta.

A hadikészlet és élelmiszerek nagyrészben tűz martalékává lettek, haszonvehető ágyú kevés, ló,

ökör, és más barom azonban nagy számmal esett a győzők kezébe.

Ezután 5000 ember elküldetett Simontornya, Koppány, Adony, Földvár bevételére, — hogy Fehérvár annyival inkább biztosíttassék — mi a törökök gyáva ellenállása miatt könnyüszerével végrehajtatván, Stahrenberg, öt zászlóaljjal Fehérvár védelmére hagyatott, s a megrongált helyek kijavítása reábiztatott.

A többi sereg a várostól félmérföldnyire ütött tábornot, a beállott hidegek miatt azonban — hogy tüzelőt szerezhessenek — helyöket megváltoztatván, másfél mérföldnyire a várostól, Csókakő felé egy erdő alá mentek, hol néhány napot töltének, hogy a vár minden készlettel egész biztossággal láthatassék el.

Ezalatt megtudván a budai basa Fehérvár elvesztét; hogy a fényes porta haragját kikerülje, mintegy 30,000nyi sereget vont össze, s megindult annak visszafoglalására.

Október elején meg is érkezett a vár alá, melyet Stahrenberg 2000 némettel, s három zászlóalj magyarral védelmezett. 9-kén este tette az első támadást, de csakhamar visszavonult s egész másnap 10 óráig békében volt; ekkor azonban összes erejével megkezdette az ostromot és ámbár a szabad-

hadjúk hősileg ellentálltak, a túlnyomó erő mindazáltal győzvé, jobbszárnya a mieinket megtörte, néhány sánczot, s két ágyút elfoglalt.

12 órára már annyira előnyomultak, hogy egyik oldalról két ágyúval magát a várt kezdték lövetni, sőt midőn már az ideközeledett csókakői táborból, Altheim tábornok és Fagoutsch kapitány a hajdúknak kétszáz vitézzel segítségére jött, — ezek sem voltak képesek a csata szerencsáját megfordítani, Fagoutsch maga is 40 vitézzel együtt elesett.

Ezután megrohantak egy sánczot, melyet Bizantzán kapitány a maga csapatával s néhány huszárral védelmezett. A kapitány azonban csendesen bevárta a támadást, s mikor már csak néhány lépésnyire voltak a sánczoktól; a karabélyosok és tüzerekkel egyszerre közéjük lövetvén, az így zavarba jött ellen sorait rohammal megtámadta; őket a sánczokból kiszorította, s közölök néhányat elfogott.

Ezalatt az ellenség másoldalról ismét két igen jó állást elfoglalt, s egyszersmind hírülhozák a kéknek hogy egyszerre négy oldalról akar új támadást intézni. Ekkor a külső táborban, — látván a végszükséget, elhatározott: hogy az egész gyalog és lovas haderővel segítségére menjenek a szorongatott várnak.

Délután három óraker csatarendbe állítatott a sereg, s az ütközet megkezdetvén, oly szerencsével folyt, hogy az összesen 8000 főből álló tábornak csak fele harczolván, a több mint 30,000 főből álló törökön győzelmet nyertek; közölök sokat levágtak, mocsárba szorítottak, elfogtak, s több ágyút s hadikészletet elfoglaltak — a mieinkből 300 halott esett s ezzel a csata e napon bevégeződött.

E csataképek írója, a magyar katonaságról nem legjobban emlékezik, annál jobban dicséri azonban a németeket; ennek czáfolatára azonban úgy hiszem elég megemlíteni: hogy ott, az akkori magyar katonaság színe, a szabad-hajdúk és huszárok voltak, kik csak győzni vagy halni tudtak, s ellenben hol ez idő szerént árulás vagy mügfutásról emlékezik a történet, az rendesen a német őrségek harci-dicsőségeihez tartozik. De bocsássuk meg neki e kis szépitést, — mert ő maga is német volt!

Vasárnap, október 11-kén a mieink a hegyek felé az ellenséghez közeledtek, de össze nem ütköztek; hanem jól rendezett csatarendben megállottak. Erre az ellenség is közeledvén, hosszas előre-, hátravonulások után, huszárainkat, kik a magaslatokat foglalák el megtámadta s azoktól két zászlót elvett, ekkor azonban nagyobb számú német lovaságtól megtámadtatván, visszaveretett.

Ezután az ellenség, a völgybe helyezett szekereinket akarta elfoglalni: de ez nem sikerülvén, visszavonúlt, s az éjet mindkét fél csatarendben töltötte.

Másnap napfelkölte előtt két órával, a mieink egész táborukkal felkerekedvén, teljes csatarendben Palota felé vonultak, s szekereiket megukkal vivén, azok mögé huzódva várták az ellenség támadását.

Ezek nem tudván, hogy Althein csapata az éjjeli köd leple alatt ezer emberrel erősítettett, és pedig a szekerek felől, melyekből a tatárok néhányat el is foglaltak: de ekkor Ifalon gróf és Preuner ezredes, Kollonics lovasaival egyesülten nyomultak ellenök s így minden kísérletök visszaveretett.

Ezalatt az ütközet más három oldalról is megkezdődött, s különösen a jancsárok, gróf Thurn lovasaira ütvén, ágyúikkal a lovakban igen nagy kárt tettek.

Délután 3 óráig változó szerencsével folyt a harc: de ekkor Isten különös kegyelme fordult a mieink felé, s a késő estélig tartott csatában az ellenség végkép megveretvén, egész a táborhelyig üldöztetett.

Kihaiá Mehemet, a budai basa, egy másik basa, hat szandzsák bég s több mint 3000 török közvitéz esett el.

A budai basának feje, Kihaiá harcziménjével s kardjával együtt a vezérek elé vitetett.

A mieink közül is elesett több tiszt, s 300 közvitéz.

17. és 18-dik octoberben még megújultak a csatározások: de mindig a mieink győzelmével, s így a törökök látva, hogy nem boldogúlhatnak, elvonultak, azon ígérettel: hogy a jövő évre nagyobb erővel fognak támadni, s ekkor nemcsak Fehérvárt, hanem Esztergomot s más várainkat is beveendik.*)

Igy végződött az 1601-iki harez, mely Fehérvárt — 600 éves múltjának legszebb emlékeit semmisítvén meg — mondhatni tönkre tette, s felszabadítá csak azért: hogy nem egész egy év leforgása után, midőn a török újból, szavát beváltani jött, új szenvedések után, kijavított falakkal juthasson annak birtokába.

Az 1602-dik évben Haszán Gimesgi nagy se reggel érkezett a falak alá. A várat ekkor Insulán Mark 600 magyar lovas s ezer német gyaloggal védelmezé. A vezér rögtön követeket küldött a császárhoz segélyért, de az nem érkezett; a harez hevesen folyt, az őrség nagy szenvedésnek volt

*) Ortelius Redivivus Chronica des ungarischen Kriegs Vesens. I. köt. lap. 292—296.

kitéve, a törökök mesterséges utat készítettek a mocsáron keresztül, s a külvárosokat elfoglalták. De még korán sem volt minden elveszve, s a hős vezér megfogadá, hogy a várat utolsó csepp véreig védelmezendi. Ekkor azonban a megrémült német őrség, titkon a feladásról kezdé az ellenséggel alku-dozni s a feltételek megkötése után, ellentállás nélkül engedé a Jancsárokat a falakra felmászni. A vezér több tisztekkel együtt elfogatván, bilincsekbe verve vitetett Konstantinápolyba, s Fehérvár újra több mint hatvan évig tartó igába jutott. *)

A törökök újra megerősíték a várost, s rablásaik, hatalmaskodásaik színhelyévé tevék, mignem az 1688. év, Buda bevétele után ide is meghozá a szabadulás hajnalát. Undok vala a törökök kiköltözése után a vár és város tekintete, s csak lassan kezdett ismét épülni, mignem a Rákóczy mozgalmak alatt, újra őriztetett s közelében csaták is vívattak.

Fehérvárnak, — úgy mint a többi városoknak — szerencsés felszabadulása emlékére ezüst érmek verettek,**) rajtok egyik oldalon trónon ülve Leopold király képe, e körirattal: Dein Stuhl soll bestehen ewig, a másik oldalon a város miniatúr képe e

*) Mary. Hist. Regn. Hung. Lib. I. pag. 19.

***) Lásd hátul III. számú rajzot.

főkirással: Stuhlweissenburg erobert den 9/19 Mai 1688. *)

Az 1702-dik évben adá ki I. Leopold király ama rendeletét, melynek következtében többek között Fehérvár bástyái is lerontattak. Ezzel bevégződött e város úgy dicső, mint viharos életének korszaka, ezentúl történetét tiszta lapok jelelik, s lassan gyógyítgatá a véres harcokban kapott sebeit, mignem 1843-ban új szerencsétlenség éré, midőn véletlen támadott tűz által több mint egyharmada hamuvá lón.

Ezután az 1848—49-diki évek azok, melyek ismét egy pár setét lapot hagytak maguk után, városunk multjában is.

Midőn a lázadó bán, csöcselékeivel az országba beütvén, a király nevét hangoztatva kegyetlen pusztítással s rablással nyomult mind közelebb annak szívéhez, a honvédelmi bizottmány, ellene küldött csapatainkat Fehérváron összpontosítá.

Jellachich september végnapjaiban érkezett a város alá, hol a mieink már a Polgárdi felé eső sikokon csatarendben fogadák. Összeütközés azonban ez alkalommal nem történt, az előcsapatok közötti egy pár eredménytelen tűzváltás után, a mieink

*) Schönvizner Num. Tab. XI. pag. 404.

Pákozdi felé vonulának, az ellenség pedig a városba jött. Itt mintegy három napig rettegtek a lakókat, rabolva a szőlőhegyeket s üzve féktelenségeket, midőn a bán trombitát fuvata, s néhány száz embert a városban hagyván, Pákozdi felé indult megtámadni a magyar tábornokot.

Az ütközet 29-kén történt s a horvátok megveretésével végződött, ugyanezen napon a fehérvári polgárság is lefegyverzé a zsarolására hátrahagyott csapatot.

A következő napon az ütközet-vesztett had a mieinktől nyert három napi fegyverszünetet használva, sebes menetben vonult keresztül Fehérváron, utját Bécsnek veendő. Ideje nem volt számon kérni lefegyverzteit; hanem új, mintegy 300 főből állót, hagyott ismét maga után, mely Róth és Philipovics megérkezteig, a várost féken tartsa.

A polgárság néhány óráig türe istentelenkedéseiket; midőn azonban tudtára esett, hogy Jellachich már Moór felé jól elhaladt, s ezek határt nem ismerő rakonzátlansággal az utcákon végig kezdének lödözni, önvédelmének s boszújának szabad tért engedvén, őket megtámadta, s részben legyilkolá, részben pedig foglyokká tevé.

Ezután Fehérvár most magyar, majd német kézben levén minden nevezetesebb esemény nélkül,

sok viszontagságon ment keresztül azon időpontig, midőn a magyar fegyverek harci dicsőségére, vagy inkább csak hadi szerencséjére az orosz segély, mint egy sűrű sáskafelleg borítá árnyékát. Ekkor az ő napja is vérlángba fűrődve kelt fel s könyekkel keveré földének szentelt porát.

A magyar sereg kivonult, s jöttek a császáriak. Félrevert harangok kongása hirdeté a vést, mely közelg, s a haza s szabadság eszméitől lelkesített érzkeblü nép összesereglett védelemre. Ásó, kapa, vasvilla volt legtöbbszörre fegyverzetök, kinek mit foglalatosága nyújtott; mert a horvátoktól elszedett kardok- s puskákat, az ellenséges parancsnokok halállal fenyegető felszólítására ugyan nem: de nagy részben beadták a haza oltárára. Kivonultak a budai sorompó felé a város végére, hogy itt fogadják az ellent. Ez azonban már ekkor előbb mint hívek megérkezett, egy előcsapata árkok, kerítések mellé rejtőzve volt, a többi pedig az úgynevezett Halesz kert aljánál várakozott. A fölkelés vezetői, két tisztességes kiszolgált agg huszár fölkezdék állítani a csatarendet midőn az ellenség észrevétetett. A nép közül egy lövés tisztjüket azonnal földre teríté: de ez jel volt, melyen a siralmas catastropha kezdetét vegye; pár pillanat alatt körül voltak véve s a földet jajgató sebesültek vére áztatá, az állás tarthat-

lanná lett, kiki sietett merre szabadulást látott, s háztűzhelyéhez igyekezett, megmenteni legföltöbbit.

A császáriak bevonultak, egő csóvákkel egyenként gyűjták fel a külvárosok házait s rablás- és gyilkolással érezteték a győzők hatalmát. Így áldozott le a szomorú nap hamvak és romok felett.

Ezután következtek az inquisitiók, hogy megbüntessék a népben azon szent érzetet, mely a nagy királyok sirhalmai felett velök születik.

Végül jött a sarcz, melynek behajtásában, a Haynau által nevezett királyibiztos, Héring, (fűjdalom, hogy ez ocsmányságot egy magyarról kell mondanom) hogy magának kitünő érdemeket szeressen, oly lelkiismeretes pontossággal járt el: hogy, kinek a vész egyebet nem hagyott rajtlelvő ruhájánál, attól is megfosztá.

Az ezután következett tizenegy év alatt Fehérvár is szenvedé azt, mit más városok, mi azonban ezalatt történetére legfőbb, az: hogy a burocraticus rendszer ádáz szolgálói, a magának itt szinte Herostatusi nevet szerzett F....y polgármestersége alatt, — hogy a szabadságnak emlékét is kiirtsák — okmányai egy részét elsikkasztották.

Miután multjának történetét ezzel befejeztük volna, áttérek jelenére, itt már azonban nem anyyira szólhatunk eseményekről, mint inkább csak

képet fogunk rajzolni, mely városunk szellemi és anyagi helyzetét visszatükrözze.

A jelen Fehérvár, nem ragyog többé a réginek fényében, nem bírja a réginek nagyságát, s mondhatni tán jólétét sem: de úgy látszik, már a sors is megeléglé reámért csapásait, s elérkezett az idő, midőn hosszú elhagyottságának felhői szétoszlanak, s egy szebb tavasznak napja ragyog reá.

Midőn Fehérvár megszűnt az ország fővárosa, királyainknak koronázási s temetkezési helye lenni, egyszersemind elszegényedésre is lön kárhoyzatva; mert midőn a dúló török-hadjáratok után romjaiból újra felemelkedék, élénk kereskedelem lett volna az egyedüli mód, mely felvirágzását elősegíthet vala, — mely nélkül, bármily szorgalmas méhként iparkodának is lakói, egy szerencsétlen nap csapását csak évtizedek verejtékes munkája hozhatá helyre, — ezt pedig természeti fekvésénél fogva, távol gyors és könnyü közlekedési közlegektől, csaknem a mai napig nagyban nélkülöznie kellett. A jelen azonban bőkezűbbnek látszik irányában, mert remélhető, hogy a most öt Bécs, Pest és Kanizsával összekötő vasutvonal, ha nem is régi fénye: de legalább régi jólétére fel fogja segíteni.

Tekintetbe véve azonban, mit e város szenvedett, s a mostoha körülményeket, melyek sebeit

oly nehezen engedék gyógyulni, valóban érdeméül kell féljegyeznünk, annyi — nem éppen átgondolt — néha saját fiai által ejtett megjegyzések ellenére is, hogy a szellemi téren, hazánk legtöbb városával győztes lehet a versenyen. Főgymnasiuma, a cistercita atyák gondos kezei alatt sok jeles férfit nevelt már a honnak, számos alsó iskoláinak jótékony hatásáról tanuskodik köznépenek erkölcsisége, szabad, érett gondolatjárása és szorgalma; s mi más jótékony intézeteket illet, ezekben sem szenved teljes hiányt, mint azt annak helyén elősorolni fogjuk.

A székes-fehérvári nagygymnasiumot, hihetőleg még maga sz. István király alapította, s annyi bizonyos, hogy Gellért püspök idejében virágzásban volt; a később bekövetkezett nehéz idők alatt azonban egészen elenyészett, mignem a városnak a török járom alóli végképpi felszabadulta után, a Jezuita rendnek itteni születésü főnöke Vánosi Antal, gazdag örökségét reaszentelve, azt ismét életre kelté. *)

Van ezenkívül most a városnak, papnöveldeje, — mely 1801-dik évben Milassin Miklós püspök által alapítatott, — egy alreál, egy elemi s több népiskolája; végül legújabban nőnöveldeje, melyet Farkas Ferencz Nagy-Prépost 1853-ban alapított. **)

*) Toldy után Palugyay fentidézett munkájában.

**) Lásd hátul VII. okmány.

Jótékony intézetei, a szegények intézete, városi kórház és betegek intézete.

Másnemű jótékony intézetei közül fenáll s virágzik takarékpénztára, casinója azonban a különböző körülmények mostohasága miatt már kétszer megbukott; valamint szerencsétlen véget ért „Életbiztosító intézete“ is: melynek nagyszerű eszméjét s jótékony hatását e város lakói elsők fogván fel hazánkban, nagy áldozatokkal eszközlék annak létrejöttét 1846-ban.

Gazdasági egyesülete s löversenyei, melyek néhány év óta keltek új életre, illő pártolásban részesülnek.

A székes-fehérvári püspökséget Mária Terézia királyné alapítá az 1777-dik évben, valamint a török iga által végkép elenyésztetett káptalan is az ő uralkodása alatt alakítatott meg újból; s ugyan az ő uralkodása alatt épült a jelenlegi belvárosi anyaegyház is, *) melynek ő sz. István királynak Raguzából visszahozott koponyáját 512 unciát nyomó ezüstbe foglalva adományozá. Ez ereklye most is azon egyházban őriztetik, s évenként a szent király ünnepén a buzgó hivek közt körülhordatván, köztiszteletre kitétetik. Ez egyházon kívül van még

*) Lásd V-dik okmányt hátul.

Fehérvárott a felsővárosi anyaegyház, papnöveldei egyház, cisterciták (hajdan Jezuiták, később Paulinusok) egyháza, sz. Ferenczieké, a custodiatu kápolnája, a Rókus kápolna, szállókbani kápolna. Van ezenkívül egyházuk más vallásfelekezeteknek, u. m. : a görög nemegyesültek-, reformátusok-, és izraelitáknak.

Mi a custodiatu kápolnáját vagy máskép Anna kápolnát (igy nevezik védszentjéről) illeti, méltó hogy kissé bővebben emlékezzünk róla. Ez a mostani cathedrális templomtól éjszakra mintegy 50—60 lépésnyire esik, belül 13 lépés hosszú, és tiz lépésnyi széles csinos góth stylben készült épületecske, nyolcz kisebb és négy nagyobb oszloppal, melyek az orgonával ellátott kisedet karzatot tartják. Ez egyedüli szebb emlék, mi annyi viszontagság között maig épségben fenmaradt városunknak fényesebb korából. Mint a reávonatkozó okmányokból kitetszik, Mátyás király idejében alapított, Dominicus sz.-fehérvári prépost által, a nagy király pedig Keresztúr tulajdonával ajándékozá meg, mely 1777-dik évig birtokában volt. *)

*) Origo igitur capellae S. Annae, que diu latuit, vestigio huius documenti, Dominico Praeposito Alba-Regalensi tribuenda est. Memoria Cap. S. Annae. Eruta per Joann. Pauer. 1858.

Kolostorai vannak itt a cistercita és sz. Ferencz rendi atyáknak.

Mi a város mulatóhelyeit illeti, ezeknél kissé meglátszik, hogy mióta multjának szépnapja letűnt, nem sok oka volt lakóinak vigadni, teljesen azonban ezeket sem nélkülözi, a mennyiben a délnyugoti szélen a Sóstó séta-ligetje s különösen az éjszakyugoti részen az egyszersmind gőz és hideg fürdővel is ellátott csinos Kenessey-féle kert, ennek színét viselik.

Gyógyforrásai nincsenek, meg kell azonban mindazáltal jegyeznünk, hogy vizei feltűnőleg érezhető ásványvegyületet tartalmaznak.

Ezzel, miután mennyire lehetett, a jelen aprólékosságait is összeszedtük, krónikánk be van fejezve. Láttunk boldogságot, dicsőséget, fényt, ragyogványt a multak honában, láttuk annak pusztulását vérbetűkkel írva a sorskönyvébe, láttunk újjászületést; mi ezután következik azt a jövőnek titkos leple takarja. Adja a Mindenható: hogy, ki tán századok mulva fogja ismét e város multjának fátyolát fölemelni, e naptól újra csak a szellemi s anyagi haladás legtündöklőbb sorait jegyezhesse fel.

Okmányok.

Mi e város levéltárát illeti, az fájdalommal kell kimondanunk, történeti emlékek, s okmányokban oly szegény, milyenné csak súlyos viszontagságok, pusztítás és megraboltatás által lehetett; úgy hogy a gazdag városnak, mely oly fényes szabadságokat élvezett, melynek multja századokkal azelőtt oly nagyszerű volt, most mindezek igazolására, nincs több birtokában három eredeti okmánynál, ez is csak a későbbi idők maradványa; a legszebb emlékek, viszontagság és hűségtelen kezek áldozatává lőnek. Mi is közlünk itt, a levéltárban létezőkön kívül még néhányat itt-ott összeszedve, de ez még árnyéka sem lehet, azon számtalan soknak, mely részint végkép elenyészett, részint pedig tán távol vidékek levéltáraiban rejtve van, s melyeket csak számos évek fáradalmai után lehet szerencséje egy vagy más bűvárunknak megismerni és megismertetni.

I.

Mi Lipót Isten kegyelméből dicsőségesen uralkodó római császár, német, magyar, cseh, dalmát, horvát, tót, szerb stb. országok királya, Austria főhercege sat. Emlékezetül hagyjuk ezennel kijelentvén mindennek kit illet. Hogy hiveink Székes-Fehérvár hasonnevü vármegyében fekvő városunk okos s előrelátó birájának többi tanácsbeliei s polgárainak következőleg egész községének részéről s személyében nekünk négy rendbeli oklevelek mutatattak elő alázatos felirattal. És ugyan az első Sz.-Fehérvár városának borbeviteli s eladási határozatának megtartásáról szól, 1485-ben kelt a pozsonyi káptalan levéltárában őriztetve. A 2-dik több rendbeli, Fehérvármegyében fekvő községek — Vál, Velenceze, Vereb, Tokajihoz tartozó birtokrészek adományozásáról szól. A 3-dik több, Palota várhoz tartozó Chor, Kutty, Gyon s Esthemer birtokok visszaválthatásának engedélyét foglalja magában; a 4-dikben Istenben bold. I. Ferdinánd rom. császár, német, magyar, cseh király, ősünk s uralkodásban elődünk 1541-ben Sz.-Fehérvár kiváltságait s szabadalmait megerősíteni s biztosítani s ez kivonatban magyar királyi Cancelláriánk s Cama-

ránk levéltárában találtatik. A négy oklevélhez csatolt feliratban Felsőgünk említett Sz.-Fehérvár polgárai nevében s személyében legmélyebb alázatossággal megkéretik, hogy mi az említett hozzánk nyújtott okleveleket — melynek elseje egészen a többi kivonatban alább közölve van — annak minden s egyes pontjait elfogadva s jelen okleveleinkbe közzétéve helyesljük, megerősítsük s annak megújított örök érvényességét Sz.-Fehérvár polgárai — azok utódai számára biztosítsuk. Mely oklevelek elsejének teljes tartalma e következő. — „Mi, Porokoláb Bertalan Sz.-Fehérvár birája, 12 esküdtei, polgárai s polgármesterei emlékezetül adjuk — hogy mi a város jóvolta s hasznáért a fehérvári egyház prépostjának s káptalanjának, nem különben a sz. Miklósról nev. püsp. egyház káptalanjának s István prépostjának, a sz. Istvánról nevezett egyházi keresztesek Conventjének — s annak praeceptora Istvánnak, sz. Miklósról nev. püsp. egyház kanonokjainak hozzájárultával a városba hozandó borok felett egyértelműleg, józan egyakarattal következő czikkeket szerzettük, rendeltük s azoknak megtartását s megtartatását határozottan akarjuk. Először hogy a fennevezett egyházi urak, többi plébánosok és a sz. Miklós egyháza melletti bold. szüz Máriáról nevezett zárdá sz. szüzei saját vagy vett boraikat

mindent, az év minden részében beszállíthatják s eladhatják. — Minden ellenmondás nélkül. — Az egyház presbyterei saját szőlőiken termett boraikat vagy mit ajándékol kapnak a városba bevihetik, letehetik; de soha vett bort. — A fehérvári polgároknak, prépost s kanonok urak jobbágyainak, továbbá a keresztes urak s zárdáknak, bárhol lakjanak is, ha e városban házok van s adót fizetnek, az év bármely részében szabad vett bort behozni, eladni s mérni. — Bárki legyen — ki itt nem lakik s házzal nem bír, se saját, se vett borát eladásra be nem hozhatja, csak azt, mi asztalára vitetik, s akkor is a mi beleegyezésünk s akaratummal. A nagyobb egyház udv. kanonokjainak Conductorai, Administratorai s tagjai, Lajos király hajdani háza, a polgárság gyűlháza is azon szabadalommal élhetnek, mint az előbb nevezettek. — A saját házzal nem bíró zsellérek, bár adót fizetnek, vett bort be nem hozhatnak, csak azt mi saját szőlőiken termett. — Ugyanazon zsellérek azonban a saját házzal bíró fennevezettektől bort vehetnek, s eladhatják. — Továbbá mindnyájunk haszna s jóvolta tekintetéből sz. István király, sz. Imre herceg napjaira eső két vásárkor bármely kereskedőnek megengedtetik bort hozni a városba s a szokott helyen árulni, — azonban ily vásáron vett bort ne merészeljen a városba le-

tenni olyan, ki nem itt lakik s itt házzal nem bír, bár adót fizet is, se más külföldi idegen. A fent-czimzett tisztelendő urak jobbágyai azok borát s más egyebét behozhatják, de nem árulhatják; hanem lakjaihoz szállítsák, ha csak azon urak, jobbágyok, polgárok, — kiknek itt házuk van, venni akarnának, a mit szabadon tehetnek, valamint eladhatják is. — Azok — kiknek itt házuk van, de személyesen nem laknak itt — se saját, se vett boraikat soha a városba, se házokba nem szállíthatják. — Senki az itt lakozó polgárok s jobbágyok közül, nem ide való rokonaiknak, barátjaiknak vagy idegeneknek saját vagy vett borát a maga bora mellett e határozat ellenére behozni ne merje, különben az ily bor lefoglaltatik s alább következő módon kifolyatik. — Ugyancsak ha a zsellérek vagy más külföldiek vett bort nyíltan vagy alattomban vagy bármi szín alatt a városba hozni megkísérlenek, ily bor a piacra vitessék s mindenek szemeláttára kifolyassék. És hogy e határozat valósodjék s közmegegyezéssel fenntartassék — választassanak az egyes utcákra bizonyos számú polgárok s jobbágyok, kik esküdjenek meg, hogy szorgalmasan s igazságosan fognak örködni ezen határozat épentartására, joguk legyen annyszor, mennyiszor kellőnek tetszik, a városban levő polgárokat, borárusokat s pinczetulajdonosokat meg-

esketni, s ezen eskü igazságát felderíteni. — Ezen esküdt polgárok birják a határzat ellen talált bor harmadrészét jutalmul, ugy azonban, hogy az ily bort a közpiacra kell vinni, ott a harmadrészt kivenni, s azután a hordó fenekét beütni. Nem feledve azt is, hogy ha ily választott esküdt egyén csalárdságot vagy kedvezést követ el — az ilyen minden haladék nélkül kétszeresen tartozzék azt a bort megadni, a mi az urak- s polgároknak járjon. És hogy ezen határzataink örök hitelesség erejével birjanak, ezen nyílt levelünket közép pecsétünk hátára nyomásával hitelesítjük s megerősítjük. Költ 1485-ben (P. H.) — A többi levelek kivonatja e következő. — Némely Fehérvármegyében fekvő (Vál, Velence, Veréb s Tabajd községekhöz tartozó) birtokrészeknek Fehérvár városának adományozása. — Sajátkezüleg aláírt kir. oklevél 1541-dik junius 15-kén Bécsben kelt, mely szerint a Fehérvármegyében fekvő Vál, Velence, Vereb s Tabajd községekhöz tartozó birtokrészek, melyek a lázadó Baranyai Mátyás s Somogyi Ferencz tulajdonai voltak, de hűtlenség miatt a Felsőre visszaszálltak, — ő Felsőre való hűségért örökre Sz.-Fehérvárnak adattak, minden hozzátartozókkal, azonban más jogának sérelme nélkül. — Fehérvárral kötött némi egyezkedések. — Sajátkezüleg aláírt kir. ok-

levél 1541-dik junius 15-kén Bécsben kelt, mely szerint ő Felsőre Fehérvár polgárainak érdemeiért s Podmaniczkytól szenvedett káraikért, megengedi azon polgároknak, hogy Palota várhoz tartozó Chorh-vay, Gyon, Esthemer birtokokat, — melyeken Podmaniczky erőszakoskodik, — elfoglalhassák s azokat minden hozzátartozókkal, jövedelmekkel háborítlanul birhassák, míg a vár akár ostrom, akár más uton a lázadóktól ő Felsőre birtokába nem vétetik. — Ugy, hogy mihelyt a vár visszafoglaltatik, — a mely a fennevezett javakkal ő Felsőre hiveé Móre Máté Lászlóé, — a Felsőre akarhatja, hogy a polgárok a jószágokat Mórénak átadják. — A polgároknak 1541-ben adott köz. levél. — Bécsben kelt ez oklevél, mely szerint ő Felsőre több tekintetből kötelezi magát Sz.-Fehérvár jogai, szabadalmi, kiváltságainak sértetlen megőrzésére, melyek a fentebbi idők zavaros körülményei közt többször megsértettek — nevezetesen sokkal több zsaroltatott rajtok az adó- s vámházaknál, mint a mennyit szabadalmok szerint adtak volna. Azért is ő Felsőre akarhatja, hogy szabadalmaik tiszteletben tartassanak, sem tőlök a szokott adó s vámon fellül többet ne csikarjanak. — Mi tehát atyai gondoskodásból, — melylyel hiveinket jogaikban megtartani, őket győztes fegyvereink által a török zsarnok járma alól kiragadva, régi szabad-

ságba visszaállítva, ősi jogaikba s kiváltságaikba ezutánra is megerősíteni akarjuk — említett Fehérvár birája, többi esküdt polgárai s egész községének általunk kegyelmesen kihallgatott alázatos kérelmére az érintett okleveleket, ki nem törölve belőle, át nem huzva benne semmit, gyanúsítlanul, hibátlanul, tisztán, jelen oklevelünkbe szóról szóra, ki nem hagyva belőle, hozzá nem téve semmit, annak minden egyes pontjait elfogadva közzétettük, helyeseltük, megerősítettük, hitelesítettük s annak örök érvényességét Fehérvár polgárai, azok utódai számára biztosítottuk, sőt elfogadjuk, helyeseljük, megerősítjük, hitelesítjük s biztosítjuk, azonban minden más főképp az egyház jogának sérelme nélkül. Apostoli magy. kir. titkos pecsétünkkel függőleg megerősített jelen levelünk erejénél s tanuságánál fogva. Költ szívének kedvelt főtiszt. Jaklin Balázs nyitrai püspök s örökös főispán, tanácsosunk s magyarországi udvarunk Cancelárja kezéből, birodalmi fővárosunkban Bécsben, Austriában, Február 26-kán az Ur 1693-dik esztendejében — romai uralkodásunk 35-dik, magyar stb. országai uralkodásunk 38-dik, csehországi uralkodásunk 37-dik évében (H. P.) Lipót sk. Jaklin Balázs, nyitrai püspök sk. Makolány János sk.

II.

Mi Lipót, Isten kegyelméből dicsőségesen uralkodó római császár, német, magyar, cseh sat. országok királya, Austria főhercege sat. — Emlékezettel adjuk, ezennel kijelentvén mindennek kit illet. — Hogy mi valóban meggondolván, mily tisztelet háramlik a népesedésből a Fejedelmekre, — mennyi dísz s erőt nyer az ország a városok gazdagsága által, mennyit használ a fejedelmeknek, ha mindenkép azon igyekeznek, hogy a népet fenntartsák, jótéteményekkel eláraszszák, a városokat nagyobbitsák, szépítsék, hogy azt, — miből a királyra s országára jó hárul — önként megtéve, érdemeket szerezzenek s ezáltal az uralkodók előrelátó bölcsesége tünjék ki, s az ország jóléte mindinkább növekedjék; méltónak tartva azt is, hogy a fejedelmek — ha hiveiknek királyi szabadalmakat adnak, hogy állandóan élvezhessék — ez adományt örök

időkre kiterjeszszék. A nem rég mult időkben Isten kegyelméből igazságos ügyünkben segítve tetszett dicsőséges fegyvereinkre kegyelmesen azon áldást adni, hogy nemcsak legkegyetlenebb ellenünket a törököt (ki széles e Magyarországon kívül Alsó-Austriát tüzzel-vassal pusztítá, sőt szék- és fővárosunkat Bécsset néhány hétig leghevesb ostrom alatt tartá) vertük vissza, hanem még támadólag, számos éven át szerencsével folytatott háboruban egész Magyar- s Tótország erősségeit s várait — mint a híres királyi székvárost Budát s Székesfehérvárt, a másfél századon át sinlett törökjárom alól szerencsésen kiragadtuk, s már Isten kegyelméből megnepesítettük s régi helyzetébe visszaállítottuk, — kegyesen megemlékeznél arról, hogy Székesfehérvár polgárai már régtől fogva — mivel ez is a szab. kir. városok közé tartozik — mindazon szabadalmakat s jogokat élvezték, miket Magyarország dicső királyai s az ország alkotmánya biztosított a többi szab. kir. városok részére, s mindazon jogok, szabadalmak s kegyelmekkel felruházva voltak, a mi általán fogva elismert és bebizonyított tény. Részint ezért, részint hűveinknek, Székesfehérvár okos s előrelátó polgármestere, bíró, többi tanácsbeliek s esküdt polgárai részéről hozzánk nyújtott alázatos kérelmére, — azonfelől figyelembe vévén hűségöket

s hű polgárainknak érdemeit, melyet tehetségök szerint a város visszafoglalásánál s birtokba vételénél szereztek, s a magyar szent korona iránt az idők minden körülményeiben állhatatosan szolgálókészek voltak, s ezután is készeknek nyilatkoztak; sőt még hűségök bizonyítékául, a városnak fegyverrel jogosan történt visszafoglalását meghálálándók, pénzt ajánlottak fel közszükség pótlására; — nekünk is akarattunk a polgárok azon igyekezetét segíteni, hogy régi fényök, ó létök megújítva legyen s így hűségöket a késő kor is megjutalmazva lássa általunk s mi buzdításul szolgáljon a felséges austriai ház iránti további állhatatosságra is; miért is megengedjük, hogy említett városunk Sz.-Fehérvár polgáraival s egyéb lakosival régi jogi állapotába visszaállitassék, az országba visszakebeleztesék, Karai s Rendeivel egyesítessek, továbbá a nevezett polgárok minden s egyes törv. jogokkal, kiváltságokkal s szabadalmakkal, melyek az ország törvényeivel s több szab. kir. városaink szokásaival megegyeznek — szabadon éljenek és az ország negyedik rendjével birtok s szavazásban mint régenten tüstént egyesüljenek, az országgyűlésekre kir. levelek által meghivassanak, a sz. korona tulajdonául tekintessenek, soha és semmi áron attól el ne válhassanak, zálogba ne tétethessenek, az előjáróság

s polgárok összesen egy királyi nemesként vétesenek, — a közadókat mint az ország, az országgyűlési váltságot (taxa) a többi szab. kir. városként megadni kötelesek, a földbirtokjogot eddig is, minden a törvény által elismert hozzátartozókkal együtt háborítlanul birt földjeiken, mint a többi földesurak törvényhatalommal, jövedelmeivel s más hasznaival birják, s az ily telkekre s házakra úrbért vetni s azt törvényesen kezelni, a rájuk rótt földesúri szokásos terheket minden birtokos által teljesíttetni, az előljároság zavartalanul tehesse, — mindazon falvak s más jószágokban, melyekről kimutatják, hogy hajdan törvényesen övék volt, — bizottmányunk által az ismét visszafoglalt javakhozti joguk megvizsgálatva, megerősítessenek. Továbbá Sz.-Fehérvár polgárai senki által és semmi szín alatt se kényszerítesse a kisebb p. bárány, sertés, tizedek s kilenczedek, se más követelések teljesítésére. — És mivel a bor-, husmérés s más ilyneműveli kereskedés a városban vagy annak területén senkit a polgári joggal vagy régi kiváltsággal bírókon kívül nem illet, — legyen az akár az egyház akár vármegye, nemes, kamara, katoná — ily kereskedést nyilván vagy kéz alatt üzni, sem idegen bort mérni az előljároság előleges beleegyezése nélkül ne szabadjon, megjegyezvén, hogy az ilyenek árulását a városi előljá-

róság teljes joggal s hatalommal megakadályozhassa. — A város közjáváért csak az évenként meghatározott időig — mely 14 napig tart — lehet a polgároknak bort mérni, azonkül pedig csak a vendéglő s ivóházakban engedtetik meg. — Továbbá saját területükön a legeltetési, favágatási, vadászati, madárszáti s nagyobb-kisebb halaknak halászási joga a város körül folyó vízben s a városhoz tartozó szigeteken, a málmok, vendéglők s koresmák, gyógyszerárak s fürdők megvizsgálási s javítási joga, a sebész vagy orvosnak a városbani felfogadása, a mű- s halászati-helyeknek, valamint a főzésre s mész-, téglá-, cserépegítésre rendelt házaknak — az innen jövő haszonnak s jövedelemnek a város közhasználatárai fordítása, hasonlóan a kövágás, szín- s más játékházak, a vízvezetések, más közhelyek s piacok, mint a serfőzési jog is ép és sértetlen maradjon. Az előljároság a száraz s hig termékek mértékelésére felügyelhesse s e végre a közönséges fontot s törvényes mértéket meghatározhassa, legyen hatalma az ezzel visszaélőket s csalókat megbüntetni, nem különben közönséges vásárokon, közpiacokon a zavargásoknak s erőszakoskodásoknak gátot vetni, az odajövő kereskedők, kalmárok s más ily embereknek oltalmat nyújtani. — A kéz s más művekre ügyelhesse fel, hogy minden csa-

lárdság elkerültessék s a különféle mesterségek jogai épen maradjanak, az áruhelyek s állomásokért, eladott juhokért járó mérsékelt s szokott adót, vámot, szabadalom adományunk következtében joga legyen kivetni s behajtani, fogadhassanak polgárokat s lakosokat kebelökbe, tőle függjön a zsidók, czigányok be vagy nem fogadása, az árvák s azok javaira felügyelés, felelős tutorok s gondnokok nevezése, ugyancsak az előljároság nevezhessen megyés papot, plebánost a Canon szerénti törv. jövedelmekkel s terhekkel jelentse be az illető helyen, — a polgárokat a város közhasznáért s a törvényhatóság védelméért, dolgaik teljesítésére kötelezhesse, az ország törvényeivel megegyező s a többi szab. kir. városok által is elfogadott adókat vessék ki, — a haza alkotmányával nem ellenkező helyhatósági (municipalis) határozatokat készíthet; végre megengedjük, hogy a magvaszakadás, kimondás s azt visszahuzó jogával, városi magán törvényhatósággal, területükön a politikai, polgári s bűnügyekben ítélethezással éljen; birjon annyi hatalommal a bűnügyekben, hogy bármily vádlottat elfoghasson, elítélhessen, s ily esetekben élethalál ura lehessen — ugyancsak ily bűnügyekben régi szokásukra hivatkozva, minden az ország törvényeire, határozataira való fellebbezés nélkül ítélhessen, kivéve, ha

királyi személynökkünkhöz történik a folyamodás. — Az előljároság rendeletére minden polgárok s lakosok, akár kézi mesterségből akár művészetből, kereskedésből vagy polgári birtokból élők, nemesek vagy nem nemesek, bármily nemzetbeliek, főkép a ráczok és zsidók (kik csak ezen város védelme s hatósága alatt lehetnek) a közterheket közösen viselni tartoznak. Minden polgári, bűn- vagy személyügyekben, valóságos birtok- és keresetbeli perekben, melyek köztük támadnak, — a kiváltságoltakat kivéve, az előljároság alá tartozzanak magukat vetni. Nyilvános, hogy a városban egy, igaz rom. kath. vallást nem követő egyén se türessék. Továbbá Sz.-Fehérvár városunk polgárai tarthassák meg az évenkinti vagy két évbeni bíró s polgármester választást, tisztujtást, a többi szab. kir. városokban is gyakorlott szokásként kiküldendő kir. biztosunk jelenlétében, úgy hogy a bíró vagy polgármester hívja meg a választó polgárságot a városházába, köszönjön le hivataláról, s azután a jelenlevő kir. biztosunk a polgárság szónokai s esküdt jegyzők által, a polgároktól egyenként gyűjtendő szavazattöbbség szerint vagy az előbbi erősítessék meg hivatalában vagy pedig a tanácsból egy más választassék bíróul, ki a közönséges esküt a székesegyház oltára előtt letéve, még ugyanaz nap kineveztessek;

hasonlag hatalom adatik az előjárásnak, hogy ha a 12 tanácsbeli közül egyik vagy másik meghal, — annak helyébe egy más alkalmas egyént nevezhessen, és valaki hivatalában nem jár el pontosan, azt attól megfoszthassa, városi tisztséget osztogathasson, a város jövedelmére felügyelhessen, a hivatalnokokat feleletre s számadásra vonhassa. — Minélfogva Sz.-Fehérvár sokszor említett polgárai az előszámlált engedményeket, kiváltságokat s szabadságokat, — melyek a többi szab. kir. városokkal is közösek, az ország törvényei s alkotmányával megegyeznek, — élvezzék nyugalomban, biztosságban, zavargásra vagy pártoskodásra alkalmat ne adjanak; — akarattunk, hogy a városon kívül belől lévő házak s telkeknek a község beleegyezésével kiváltságai s szabadságai megőriztessenek — rendeljük, hogy ha ingatlan javak akár örökösödés akár más ily uton valamely egyházi vagy külföldi idegen személyre szállnak, — ez, — ha csak időközben polgári jogot nem szerez magának, — a javakat egy év alatt eladni tartozik — különben az előjáróság a becsárt lefizetve a birtokot elveheti. — És hogy a helyhatóság s polgári törvényhatalom épen fenntartassék s meg ne zavartassék, meghagyjuk s nyilvánítjuk, hogy se katonai, se kamarai tiszteink, se a vármegye a törvények s Sz.-Fehérvár városunk

akarata ellen a polgárok felett törvényhatalmat ne gyakorolhassanak, ítéletet ne hozhassanak, se más hatósági ügyekbe, milyen p. előfogatok köz. Vorspann, magokat beavatni ne merészeljék. Akarjuk s parancsoljuk, hogy, midőn igazak igaztalanokért, ártatlanok vétkesekért ne akadályot tartsanak, — tehát Sz.-Fehérvár polgárainak sehol mások adóságaiért se személyök, se javaik le ne foglaltassanak, s ha az adós polgár igazságot kér, tőle meg ne tagadtassék; mindenféle adók, vámok s harminczadok alól Magyarországon belől felmentjük őket, valamint nem engedjük, hogy házukba betörjenek, megszálljanak, kivéve, ha az előjáróságtól jegyzéket kapnak. — Mindezeket azonban úgy s azon feltétel alatt, hogy a fentnevezett polgárok úgy viseljék magokat, mint a többi szab. kir. városok, a hálátlanság s hütlenségtől mindezen jogok, szabadságok elvesztése mellett őrizkedjenek, s ezen adományunk kegyelmünket felségünktől, utódaink s örökösaink törv. magyar királyoktól hűség s állhatatosság által kiérdemeljék. Tehát visszahelyezzük, bekebelezzük, felmentjük, megerősítjük minden mások s egyesek, főképp pedig az egyház jogának sérelme nélkül. — Miért is hogy Sz.-Fehérvárunk iránti jóságunk s kegyelmünk bizonyossága annál inkább kitünjék, régi Magyarország dicső emlékezetű királyai által ado-

mányozott, használt czímereit s jelvényeit visszaadva jóváhagyjuk, megerősítjük, hitelesítjük s a pecsétnek következő alakját s veres viaszkkalal pecsétlés használatát megengedjük: „Álló kék vért, ebben zöld mezőn négyszegű kőből rakott rovatékos várfal, kétfelé nyitott kapuval s félig lefüggő vasrostélylyal; a várfalon három torony, melyek közül egy fedeles magosabb torony kettő közt kiemelkedik; a vértet a hajdani dicső emlékezetű magyar királyoknak Sz.-Fehérváron történt megkoronázataása emlékeül arany korona fedi, mely alól egyfelől aransárga és kék, másfelől ezüstfém és veres összhangzólagos visszfordulatu s a vért aljáig érő, azt ékesítő, fodros takarók ömlenek.“ Miként mindez jelen kir. oklevelünk fején vagy is elején, a festő jártas keze s műve által saját valódi színekkel előállítva, világosabb s tisztábban szemlélhető; — megengedvén s kegyesen határozván, hogy Sz.-Fehérvárunk minden polgárainak s ezek utódainak, az imént leirt s hivatalos használatra készült pecséttel bármí egyébnemü minden írományok s levelek megerősítése, a többi szab. kir. városként veres viaszkkal érvényes s kétségtelenül hitelesnek tekintessék. — Minélfogva jelen magyar kir. titkos pecsétünkkel függőleg megerősített oklevelünk által Sz.-Fehérvár polgárainak örök időkig megadjuk annak hiteles-

ségét. — Kelt hivünknek kedvelt főtiszt. Mattyasovszky László nyitrai püspök s örökös főispán, tanácsosunk s Magyarországoni udvarunk Cancellárjának kezéből, fővárosunk Bécsben, Austriában, october 23-kán az Ur 1703. évében. — Romai uralkodásunk 46-dik, magyar sat. országunkbani uralkodásunk 49-dik, csehországi uralkodásunk 47-dik évében. — Főtiszt. atyaságunk Kollonics Lipót a r. sz. egyház sz. Jeromosról czimzett illyriai áldorbibornokja, esztergomi érsek, primás. Széchenyi Pál, Kalocsa és Bács törv. egyes. egyházmegyék érsekje sat. sat. — Lipót sk. Mattyasovszky László, nyitrai püspök sk. Hunyady László sk.

III.

Lipót, Isten kegyelméből római császár dicsőségesen uralkodó és német, magyar, cseh sat. országok királya. Tekintetes, nagyságos, nemes, okos s előrelátó kedves hiveim! Atyai gondoskodásból s több politikai s katonai okok által indítatva, a többek közt, hogy kedves Magyarországot a várak terhétől némileg megkönnyítsük, kegyesen elhatároztuk s egyszersmind meghagytuk, hogy fent említett Magyarországonban a mellékelt jegyzékben foglalt várak lerontassanak, bástyái szétbontassanak s azoknak őrsége az ágyúkkal, lőpor s más ilyenmü készülékekkel és az élelemszer az érintett jegyzékben nevezett őrséghez szállíttassék. — És hogy ezen kegyelmes határozatunk minél hamarább létesíttessék, s a mi szolgálatunkkal is teljesíttessék, tudattuk s meghagytuk udv. Camaránk, hadi kincstárnokságunknak, hogy részükről is segítsenek, valamint

a lerontandó erősségek körül állomásozó parancsnokoknak, lovasseregeknek, hogy gondoskodjanak arról, mi katonai részről e munkához szükséges. Minthogy pedig a fentemlített lerontás végrehajtására ugy a ti és szomszéd vármegyék segédelme, mint mind azon vármegyék által, — melyekben a lerontás elrendeltetett, — kiküldött biztosok szükségsek, azért hiveinknek jó indulattal s határozottan megparancsoljuk s meghagyjuk, hogy mihelyt ez ügyben udv. Camaránk s hadbiztosságunk részéről megkerestettek, a szomszéd vármegyékkel kölcsönösen egyetértve nemesak a szükséges munkásokat s előfogatokat kell kiszolgáltatnitok a fentebb említett ezélna, hanem még egy felhatalmazott biztost, — ki ezen vállalatnál maga is segítsen, — tartoztok saját kebeletekből választani s kiküldeni azon vezér vagy parancsnokhoz, a kinek körébe ezen vármegyében leendő bontás tartozik. — Másképp ne tegyetek! — Maradunk irántatok legmagasb jó indulattal. Kelt városunkban — Bécsben, Austriában, Február 4-kén 1709-ben. Lipót s. k., Mattyasovszky László, nyitrai püspök s. k., Hunyady László s. k.

Itt következik jegyzéke azon magyarországi erősségek s váraknak, melyeknek lerontása elrendeltetett, — köztök Fehérvár is.

IV.

Mi Mária Terezia Isten kegyelméből római császárnő, német, magyar, cseh, horvát sat. országok apost. királynője sat. Emlékezetül adjuk ezennel kijelentvén mindennek kit illet; miszerint híveinknek szab. kir. Sz.-Fehérvár okos, előrelátó birája, tanácsa, községe, kérvényét, amnyira szeretett Magyarországunk javáért, mint az említett város összes lakói iránti gondoskodásból, személyes szeretetünk s kegyelmünk folytán, helyesnek s megengedhetőnek ítéljük: hogy a keblökben tartatni szokott eddigi évenkénti négy szabad vásáron kívül, még egy ötödiket is tarthassanak ezentúl sz. Bertalan napján barom-piaczczal együtt, mind azon jogokkal s kiváltságokkal mikkel a szabad vásárok, más szab. kir. városokban is tartatnak. — Miért is mindnyájotokat, s egyenként kereskedők, kalmárok, vándor-szatócsok s más ily emberek biztosítunk

ezek szerint s igérjük, hogy a míg s meddig említett Sz.-Fehérvár városunkban az előbb nevezett 5-dik rendbeli vásár s barom-piacz tartatik, mindnyájan mindennemű áruitokkal s javaitokkal bátran, biztosan személy s vagyon veszélyeztetésének félelme nélkül jöhettek, s bevégezve ott kereskedéseiteket, ismét saját lakóhelyeitekre vagy hová akartok, mehettek, mindig saját védelmünk alatt. — Ezen akaratunk piaczon s minden más közhelyen közzé s nyilvánvalóvá tétessék, ez oklevelünket pedig — mit magyar kir. titkos pecsétünkkel függőleg megerősítünk, mihelyt elolvastátok ismét visszaadjátok. — Kelt a mi őszintén kedvelt hívünk, tek. s nagys. gróf Nádasdy Lipót Flórián, Fogaraszöld örökös ura, kamarás, belső titk. tan., Komárom vármegye örökös főispánja s főlovászmesterünk, s magy. kir. udvarunk Cancellárja kezéből, birodalmi fővárosunkban Bécsben — Ausztriában Jun. 13-kán 1757. magyar, csehországi uralkodásunk 17-dik évében. Mária Therezia s. k., gr. Nádasdy Lipót s. k., Móricz András s. k.

V.

Mi Mária Terezia Isten kegyelméből római császárnő, német, magyar, cseh, dalmát, horvát sat. országok apostoli királynéja, Austria főhercege sat. Emlékezetül hagyjuk ezennel kijelentvén mindennek kit illet: miképen mi hiveink Sz.-Fehérvár sz. kir. városunk okos, érdemes bírāja, tanácsa s községe, Felsőgünk előtt alázatosan kinyilváníták, hogy miután székesegyházuk annyira rossz állapotban van s oly kicsiny, miszerint sem veszély félelme nélkül bemenni nem lehet, sem az ünnepekre gyülekező kath. hiveket be nem fogadhatja, ők a törv. pártfogóság költségén azt megújítani s tágítani elrendelték legyen, s minthogy ezen kegyes igyekezetet a fehérvári gondnokság szorosán mellette fekvő telkei akadályozzák, ők ezen akadály elhárítására a mai gondnokkal, hívünkkel t. i. főtiszt. és nagys. Dolberg Gerhard Vilmos, a fehérvári sz. egyház gond-

noka s augsburgi székes egyház nagy-prépostjával, az érintett telkek jelenlegi birtokosával csere-szerződvényt kötöttek a benjegyzett folyó év február 8-kán, mindkét rész aláírásával s pecsétjével hitelesítve. A felirat tartalma ez. Legalázatosabban megkérve Felsőgünköt, hogy helybenhagyva a csere-szerződvényt, annak minden egyes pontjait elfogadva s jelen oklevelünkbe közzétéve, es. kir. apostoli hatalmunkkal kegyesen elfogadjuk, helyeseljük, megerősítsük, mind a két félt s azok örököseit ennek örökké érvényességéről biztosítsuk. Mely csere-szerződvény tartalma pedig ez: „Mi liber báró Westernach János Károly az ágostai székes-egyház fődékánja és többi kanonokok s káptalanbeliek ezenel kijelentjük mindennek kit illet, hogy alólirt nap év s helyen főtiszt. s nagys. Dolberg Gerhard Vilmos kanonok társunk s az augsburgi székes-egyház nagy-prépostja, nemkülönben főtiszt. s mélt. ezim. püspök belső tanácsosa s fehérvári gondnok nálunk személyesen megjelenve, a folyó év febr. 8. kelt hiteles csere-szerződvényt előmutatta, mely ily tartalmu: „Mi alólírottak egyrésztől Dolberg Farkas Erhard, főt. s nagys. liber báró Dolberg Gerard Vilmos ágostai székes káptalan nagy-prépostjának s főt. mélt. ezim. püspök belső tanácsosa, fehérvári egyház gondnokának felhatalmazotta, más-

résről szab. kir. Sz.-Fehérvár bírója, tanácsa s egész községe, emlékezetül hagyjuk ezennel mindnyájának s egyeseknek kit illet, hogy mi adott év, nap és helyen az alább említett telek irányában, cs. kir. apostoli felsége legkegyelmes helybenhagyása megérkezteig csereszerződvényt kötünk, következő feltételekben: 1-ször. Én Dolberg Farkas Erhard felhatalmazott, fentcímzett fehérvári gondnok részéről átadom szab. kir. Székesfehérvár bírájának, tanácsának s községének azon, a fehérvári gondnoksághoz tartozó 160 négyszögölnyi telket, — mely nyugatról a székesegyházzal, keletről Svartz János György polgár, délről Krismanics Mihály polgár s tanácsbeli, északról pedig a váres telkei s épületeivel, — hol az egyházi lakik — határos, örökhasználatra s a székesegyház új s nagyban felépítésére; mely átengedett telekért 2-or másrésről szab. kir. Sz.-Fehérvár bírója, tanácsa s községe Dolberg Farkas Erhard urnak a fentcímzett gondnok felhatalmazottjának ugyanannyi, ugymint 160 négyszög ölet tevő telket, — mely nyugatról a kápolna utczáig terjed, délről a régi székesegyházzal, északról Fehérvár Curia épületével szomszédos, — ad át örökösen, tetszés-szerénti használatra a mint mindkét résről a nevezett telkek kicseréltettek s átengedettek. Miért is a visszavonhatlanul, örökké-

tartó s örökérvényű csereszerződvény, mind a két fél aláírásával s pecsétjével hitelesítettett. Kelt Bécsben, február 8-kán 1759-ben, Dolberg Farkas Erhard, mint a fehérvári gondnokság felhatalmazottja (P. H.) N. N. szab. kir. Székesfehérvár bírója, tanácsa s községe (P. H.) És valamint ezen csereszerződvényt, mely a testvér, mint törv. felhatalmazott által, kötöttet szab. kir. Sz.-Fehérvár városával — saját akaratóból, megegyezéséből történtnek vallotta, ugy azt hitelesítés s erősítés végett hozánk benyújtotta, hitelességéről s erősségéről bizonyítványt kért, melybe mi beleegyezve, annak hitelesítését és erősítését nyilváníjuk. Augsburg márczius 20-kán 1759. (P. H.) Mi tehát Sz.-Fehérvár bírója, tanácsa s községe legalázatosabb kérelmére, hogy legkegyelmesebben kihallgatva, elfogadva a csereszerződvényt oklevelünkbe közzétéve, jóságon elfogadjuk, helyeseljük, megerősítjük, s mind a két rész s azok örököseinek e csereszerződvény örök érvényességét biztosítsuk; fentnevezett kegyességgel elfogadjuk, helyeseljük, megerősítjük s biztosítjuk mindezeket, azonban mások jogának sérelme nélkül. Apostoli magyar királyi titkos pecsétünkkel függőleg megerősített jelen oklevelünk erejénél s tanuságánál fogva. — Kelt hivünk őszintén kedvelt tek. nagys. erdődi gr. Pálffy Miklós Vöröskeő örö-

kös ura, Pozsonymegye örökös főispánja s pozsonyi vár örökös kapitánya, magyarországi királyi Curiánk igazgatója, Camarásunk, belső titk. tanácsosunk s magyarországi udvarunk Cancellárja kezéből, fővárosunkban Bécsben, Austriában, april 24-kén 1759. évben, mrgyar, cseh sat. országi uralkodásunk 19. évében. Mária Theresia sk. gr. Pálffy Miklós sk. Jablonczy József sk.

— 138 —

VI.

1845-dik évben Sz.-Fehérvár városa hatósági pecsétének magyar körirattal ellátatása végett legfelsőbb helyre folyamodott, az ezt engedményező kiváltságlevél eme tartalmu:

^{3762/122.} Mi első Ferdinánd stb. Emlékezetül adjuk, ezennel jelentvén mindennek, kit illet: hogy a mi hiveink Sz.-Fehérvár szabad királyi városunk okos, érdemes birája, esküdt polgárai s tanácsbeliei, kellő alázatos esedezéssel könyörögtek felségünk előtt: miszerint régi hiteles közpecsétjük deák feliratát magyarral felváltani, s ezt készüendő új pecsétjüket metszetni kegyelmesen megengedvén, ez iránti legfelsőbb királyi jóváhagyásunkat függő peccésertes levelünkben örökíteni méltóztatnánk. Mi tehát kegyesen meggondolván, hogy a kormányzó fejedelmek nemcsak örködni szoktak a felett: miszerint a törvény sértetlensége s a kölcsönös egyesség

és egyetértés által alattvalóik közt a belbéke, bátorság és nyugalom, fentartassék; de ezeket külön kiváltságokkal, engedélyekkel, különösen pedig hiteles pecsétek használatával is, melyek erejével a hivatalos iratok érvényesbökké s hitelesbökké tétetnek, örök emlékül felruházni, kitüntetni és díszesíteni, — hogy ilyképpen az álladalom szilárdíttassék, az oklevelek és hivatalos iratok igazvolta, hitele s ereje iránti kétség elháríttassék, mindezeknél fogva, mind pedig királyi hatalmunk teljességéből és különös kegyelmünkből, a fenemlített Sz.-Fehérvár szabad királyi városunk régi hiteles közpecsétjét, olyképpen tartottuk jóváhagyandónak, megerősítendőnek és illetőleg megújítandónak, sőt jóváhagyjuk, megerősítjük és újítjuk ezennel, hogy az eddigi deák körirat helyébe magyar tétetvén, ez következő legyen: kerekalaku pecsét, benne: álló kék vért, ebben: zöldmezőn - négyszögű kövekből rakott rovatékos várfal, kétfelé nyitott kapuval, és félig lefüggő vasrostélylyal; a várfalon egyegy ablaku három torony, melyek közül a kapu feletti csúcsos veresfedelű, és valamivel magasabb s vastagabb a fedetlen két szélsőnél. A vértet, hajdani dicső emlékezetű magyar királyoknak ezen városában történt koronáztatása emlékeül, veres béllésű királyi aranykorona fedi, mely alól jobbfelől arany és kék, bal-

felől ezüst és veres öszhangzólagos visszfordulatu s a vért aljáig érő takarók ömlenek. A pecsét kerületén, két arany vonal közt e körülrás áll: „Székes-Fehérvár szabad királyi város pecsétje 1845“ miként mindez jelen királyi oklevelünk fején vagy is kezdetén, a festő jártas keze s műve által saját valódi színekkel előállítva világosabban szemlélhető; megengedvén és határozván, hogy azon Székes-Fehérvár szabad királyi városunk, az imént leírt s hivatalos használatra készült pecséttel, ezentúl, de az eddigi régibbel megerősített iratok hitelessége fennmaradván, saját neve alatt kiadandó közkormányzási, törvénykezési, s bármi egyébnemű irományok s levelek megerősítésében, említett Magyarországunk többi szabad királyi városai- s közhatalóságaiként, a mi kegyelmes engedélyünk s királyi kegyelmünkből jövőndő örökidőkig élhessen és birhasson; apostoli magyar titkos pecsétünkkel függőleg megerősített jelen levelünk erejénél és tanuságánál fogva. Kelt a mi őszintén kedvelt hivünk, tekintetes és nagyságos székhelyi gróf Majláth Antal, szent István apostoli király rendbeli nagykeresztes vitéz, arany kulesosunk, valóságos belső titkos tanácsosunk, zemplénmegyei főispány, Magyarországunkon királyi főasztalnokmesterünk, és ugyanott királyi udvarunk egyszersmind az említett sz. István apostoli királyi

rend kancellárja kezéből, birodalmi fővárosunkban, Bécsben, Austriában, böjtmáshó hatodik napján az Úr ezer nyolczszáz-negyvenötödik esztendejében; magyar, cseh stb. országai uralkodásunk tizenegyedik évében. — Ferdinánd sk., gróf Majláth Antal sk., Szegedy Lajos sk. Beiktattatott az elsőrendű királyi könyvbe, bizonyítja Sztankovics Mátyás sk., kir. tanácsos és iratlevéltár igazgató.

VII.

A megoszthatlan teljes sz. Háromság Atya, Fiu, Szentlélek Isten nevében.

Én királyhegyi Farkas Ferencz, Szt.-Miklós püspök és hitvalló, Ercsi Apátja, a sz.-fehérvári székesegyház nagyprépostja és kanonoka stb.

Tudtára adom mindenkinek; a kiket illet, és minden időben illethet, hogy tekintetbe véve Sz.-Fehérvárnak, ezen csaknem 20,000 lakossal diszjelgő városnak nyilvános növevelésbeni kiáltó szükségét, továbbá azt, hogy a nőnem vallásos nevelése által az áradozó minden jórendet felduló és a keresztényi erényt megrontó hitelenségnek hatalmas gát tétetik; — ama bölesészeti főiskolák helyett, melyeknek Sz.-Fehérvár városában, a város közbejöttével és segedelmével alapítását szándékoltam, miután a dicsően uralkodó I. Ferencz József ő cs. kir. apost. Felségének legmagasb megegyezése mellett, a zirczi cistercezi rend apátja nagylelkűségéből létrejött és már tetteleg virágzásban fenálló nyolcz osztályu nagy-gymnasium mellett feleslegessé vált; ugyanazért a

bölesészeti főiskolákat érdeklő, a várossal tett megállapodásunkat és illetőleg szerződésünket egyező akarattal megváltoztatván, lelkisugallatom eredeti czéljára s több évek során érlelt eredeti eszmémre visszatérek, és szülővárosomban, ezennel üdvös szellemi haladást eszközzendő nyilvános rom. cath. nőnevelőt alapítok, a már 1843-ban a nyilvános nőnevelés hiányának pótlására állított, de az idők viszontagságai által feloszlottot magán nőnevelő-intézetem romjain, mely nyilvános nőnevelő-intézet holtom után a város gondossága, felügyelete s jelen alapítványom értelmében intézkedése mellett rögtön életbeléptetvén, benne a leánynövendékek Isten dicsőségére, Fehérvár díszére, saját boldogságukra, a koruk szükségelte női tudományok és munkákban taníttassanak, és a rom. kath. hit szent elvei szerint vallásosan neveltessenek.

E végre :

1) Miután nagyobb szerű rendezett s nyilvános nőnevelőintézet alapítását dicsően uralkodó felséges császárom s apostoli királyom trónraléptének, az egész birodalomra nézve örökké nevezetes 4-ik évi fordulási napján 1852. dec. 2-kán jelentettem ki szülővárosomnak, s miután f. 1853. felséges császárnak és apostoli királyunknak, az imádandó isteni gondviselés kegyelmével csodás és szerencsés meg-

mentése által örök időkre emlékezetes évben teszem jelen alapítványomat, felséges uram s királyom iránti legőszintébb ragaszkodásból s leghübb jobbágyi hódolatból, ezen egész osztrák birodalomra és különösen az egész magyar nemzetre, kiválólag pedig Székes-Fehérvár lakosaira nézve örökké nevezetes év és esemény emlékeül óhajtanám, hogy a város segedelmével általam alapított nőnevelő-intézet felséges császárnak s apostoli királyunk magas s dicső nevével Ferencz József nőnevelő-intézetnek nevezessék, mely felállítandó nőnevelőintézetnek örökemléküül ezennel ő cs. kir. ap. felsége 3' 11" magas, 3' és 2 1/2" széles hű arczképét ajándékozom, bizton remélve ő cs. k. ap. felségének a nevelés iránt birodalomszerte minden alkalommal tanusított buzgalmatól s legmagasb kegyelmétől, miszerint felséges dicső nevet eme ragyogó díszcsillagot a kérdéses intézetnek legkegyelmesebben kölcsönözni méltóztatik.

2) Ó cs. kir. ap. felségének f. 1852. febr. 18. közreműletet gerjesztett irtózatoss merénylet gyászos veszélyéből Isten csodás ereje s szent akaratából szerencsés megmenekülése az intézet legdicsőbb neve által szülővárosomban minden időkre megörökítetvén, kívánom s akarom, hogy a nőnevelő életbelépte után évenként február 18-kán az intézet

imaházában, melynek oltárára ezennel Raphael hírneves madonnájának 3' és 3'' hosszú, és szintoly széles remek másolatát ajándékozom, hálaadó isteni tisztelettel különösen megünnepeltessék.

3) Az alapított nőnevelő-intézet védasszonyának magát példányképül a legjobb és legtiszteletteljesb anyát kívánván védőnének, ő cs. k. fenségét Zsófia főhercegnőt, császár ő felsége leggondosabb kegyeletdús édes anyját óhajtom, kit is az intézet legkegyesebb védelmére hódolatteljesen a várossal egyetértőleg megkérendek, a felállítandó nőnevelőt leghathatós s legkegyelmesb pártfogásába ajánlván,

4) Ezen általam, a város közremunkálásával alapított, s halálom után azonnal életbeléptetendő nőnevelőben a vallásos és miveltebb polgári nevelés legbiztosb sikerésítése végett óhajtom és rendellem, hogy a nevelés és tanítást (Notre Dame) miasszonyunkról nevezett rendbeli apácák saját szabályaik szerint kezeljék, kik lelkiismeretes, vallásos műveltségükre és buzgóságukra bízván, az intézet sz. célját sikeríteni, a sz. fehérvári püspök vagy a püspöki szék üresültével a káptalani főhelyettes felvigyázatával, — (kiket ezen alapítási oklevelem erejénél fogva az úrban minden időkre ez iránt teljes alázattal megkérek) a növendékeket a rom. kath. hitben, buzgó vallásosságban szellemileg ne-

velni, azokat minden hasznos női munkákra tanítani, a műveltség igényeihez kellőleg oktatni, a városi előljáróság által kinevezendő egyházi vagy világi rom. kath. hitű igazgató felügyelete alatt, az egyház és haza erényes s művelt leányaivá képezni törekedjenek.

A nyilvános oktatás és női munkákrai tanításban, ámbár az intézet általam rom. kath. egyházi egyén által alapítatik, mindazáltal a valódi ember szeretet jeléül, más vallásfelekezetű növendékek is részesülhetnek.

5) Kivánom és akarom, miszerint a fent tisztelt apácák nevelése mellett a növendékek a rom. kath. vallás és erkölcstanban az egyházmegyei kormányától e célra kinevezendő tudós egyházi férfiú által oktattassanak, ki is egyszersmind az intézet lelkezhivatalát viselvén, a körülményekhez képest az intézet felügyelői által meghatározandó tiszteletdíját a nőnevelde jövedelmeiből nyerje.

6) A nőnevelőnek díszes, czélszerű állására tulajdon költségemen a dühöngő epemirigy gyászos napjaiban 1831. évben épült, a megyeháztéren lévő egy emeletes vastáblákkal fedezett s villámhárítóval ellátott 134. sz. alatti új házamat a melléképületekkel s kerttel együtt és így 375 házi, 620 kerti, összesen 995 □ öles polgári birtokomat az általam

alapított növeldének ezen oklevelem erejével ezennel örökre visszavonhatlanul adományozom, s azt ő cs. kir. apostoli felségének ezen alapítvány legkegyelmesebb megerősítése után tüstént a növelde részére törvényesen átiratom, tehermentesen örökre bevalom; azon szigorú kikötéssel: hogy halálom után ezen díszes házam változhatlanul semmi más célra, hanem egyedül minden egyéb ürügy elkerülésével, Sz.-Fehérvár városa által kizárólag s elvitázhatlanul a kitűzött célra fordíttassék, azaz: nőnöveldévé alakíttassék, és minden időben jókarban tartassék; kertem szinte a nőnövelde hasznára és a nevelendő nőszemélyeknek szépízlés és gazdasági művelődésére szolgáljon.

Fentartván azonban magamnak holtomiglan a megteendő bevallás és törvényes átirás után is házammal és kertemnek kizárólagos használatát.

7) A nőnövelde alapítási tőkepénzeül ezennel harminczezer pengőforintot, három teljesértékű ezüst huszast egy forintba számítva, kötelezőkben visszavonhatlanul ajándékozok, s örökre adományozok, fentartván magamnak a 30,000 pfrt. tőke kamatainak holtom napjaiglan kizárólagos élvezetét és használatát.

Egyszermind kijelentem, miszerint mihelyt ő cs. kir. ap. felsége által e jelen alapítási oklevél

legkegyelmesebben helybenhagyatván, megerősítetik, azonnal az eredeti kötelezőket az alapított nőnevelő-intézet javára örökös joggal engedményezni fogom, — csak a 30,000 pftrnyi tőke kamataihoz tartandom fel magamnak holtom napjáig a törvényes jogot. — Ez alapítványnak fejedelmi megszentése után, örök biztosítékul a 30,000 pftrnyi tőkét magokban foglalt eredeti biztos kötelezőket a városi hatóságnak kézbesítvén, a tőke további biztosítását annak kötelességére és felelősségére bizom, a kamatokhozi holtomnapjáig fentartott jogom hiteles elismerését pedig magamnak a városi hatóságtól írásban kiadatni kívánom.

Továbbá akarom, hogy a nevezett tőkepénz kamatai holtom után egyedül, kizárólag és változhatlanul örök időkre a székes-fehérvári nőnövelde, — alapítványom kitűzött céljára fordíttassék, s hogy Sz.-Fehérvár városa holtom után fetállítandó nőnevelő-intézetnek a gyakrabban említett kezelési s hatósági biztossága alá helyezett alapítványi tőke törvényes kamatait évenként legpontosabban fizesse, s pénztárából kiszolgáltassa.

A nőnövelde évekénti bevétele s kiadásai felől a nőnövelde főnöknéje által készítendő számadások a sz.-fehérvári püspöki vagy káptalani főhelyettes hivatalhoz tétessenek át; honnét a püspöki vagy

főhelyettesi hivatal és a városi elöljáróság által esz- közlendő megvizsgálás után a magas polgári főkor- mányhoz küldessenek fel, és az otti megvizsgálások s helybenhagyatások után, a városi.

8) A fentebbi alapítványi tőkén felül, a jelen alapítvány-levél kelte napjának 1853. márczius 12- kének mint ő császári királyi apostoli felsége sze- rencsés tökéletes felgyógyulása és a szent István egyházabai szerencsés kimenetele örömnepének, szülő városom kebelében leendő megörökítésére a nőnevelőre még 2000 pfrtot, három darab ezüst huszast egy forintra számítva, ajándékozok és ha- gyományozok, s ezen utóbb kitett tőkéből 1000 pfrtot biztos kötelezőben f. é. december 2-kán az intézet javára a városi község elnökségének kéz- besítek, melynek az átadás napjától számítandó ka- matai az intézet javára fognak tőkét nevelni, a másik 1000 pfrt. tőke pedig tömegemből holtom után fog az intézet javára kifizettetni. A nevezett tartalék-tőkéknek kezelésére a következőket rende- lem, az 1000 pfrtos tőkének kamatai, mindaddig tőkésítendő, míg az 1000 pfrt. 5000 pfrtig fel nem emelkedik, akkor 4000 pfrt. az alapítványi 30,000 pfrt-hoz csatoltatván, az a nőnevelő-intézetnek törvényes kamataival fog jövedelmezni; a fenmaradt 1000 pfrt. tőke pedig kamatai által ujlag 5000

pfrtig neveltetni, mely esetben ismét 4000 pfrt. a már letett, és az intézetnek kamatai által jövedel- mező alapítványi tőkéhez fog csatoltatni, a fenma- radt 1000 pfrt. pedig ismét kamatai által 5000 pfrtig tőkésíteni; magától értetődően az, miszerint a fentebb kifejtett kezelési rendszer az életben leteendő 1000 pftra nézve f. é. december 2-kán a holtom utánra hagyományozott 1000 pfrt. tőkének kamatai általi tőkésítése pedig a tőke letételnek napján veendő kezdetét, mely tőkésítés mind az utóbb kitett mind kétezer pftra nézve örök időkre folytattassék, és így az intézet alapja folytonosan szélesbítettessék.

Ha időjártával az intézet alaptőkéjének jöve- delmei s bárhonnán szaporítandó jövedelmi forrásai képesek leendenék a nőnevelőt illően s célravezet- őleg fentartani, ez esetben a városnak évi sege- delmezése feleslegessé válván, e részbeni kötelezett- sége megszűnik; — egyébiránt az, hogy a községi segedelmezés megszűnjék, csak legfelsőbb kormányi beleegyezés mellett leendő eszközölhető.

9) Az intézetben a nevelést s tanítást vezető Notre Dame apácák Sz.-Fehérvár városa megegye- zésével bizonyos számú, akár sz.-fehérvári, akár más vidéki születésű növendékeket meghatározandó évi fizetés mellett nevelésre, élmezésre és lakásra

a növeldébe bevehetnek. A növendéktől beveendő fizetésekről számadataik között számolni tartozván.

10) Kivánom és akarom, hogy mihelyt ez intézet jövedelmei két árva növendéknek az intézetben leendő ingyentartását lehetővé teszik: ez esetben Ő cs. kir. apost. Felsege és a haza hű szolgálatában érdemeket szerzett, egy katonai és egy polgári egyénnek az intézet kezelői által folyamodás útján megválasztandó egy-egy elárvult leánya az intézetbe felvétessék s ingyen mindenekkel illendően elláttassék.

11) Miután az általam alapítani szándékolt bölcsészeti iskola létrehozásához Sz.-Fehérvár városa is segedelmi készséggel kötelezőleg járulni szives volt, s ekkori alapítványomnak a sz.-fehérvári nyolcz osztályu nagygynasium tettleges fenállása után, a nőnöveldeire jelen átváltozását örömmel fogadta és beleegyezett, a viszonyosság elvénél fogva kivánom, miszerint Sz.-Fehérvár városa községe is ezen ünnepeles alapítási oklevélben a nőnövelde felállításához járulását egész hitelességgel kifejezze, s a bölcsészeti iskolák létrehozására megajánlott segedelmet az általam alapított nőnöveldeire átruházza, és annak javára lekösse. Mindezt annál méltóbban várom meg a városi községtől, minthogy az intézetnek honom után minden halasztás nélküli meg-

nyitását jelen alapítvány-levelem elvei értelmében, az intézet belgazdálkodás ügyei és alapforrásai kezelését ezennel kizárólagosan szülővárosom községének ügyelésére és gondosságára bízom, s az emberiség iránti keresztény szeretetem gyümölcset, az alapított Ferencz József nőnevelő-intézetet, ezen Sz.-Fehérvár községének keblében örökméklül a város iránti hűségem s szeretetem jeléül és zálogául leteszem.

Mindezek pedig Isten dicsőségére, a bold. szüzanya és minden szentek tiszteletére, a rom. kath. hit virágzására, szülővárosom díszére, javára, végre lelkem örök üdvösségére legyenek szentelve és intézve.

Másrésről, mi Sz.-Fehérvár községi választmánya, hálás köszönetet mondunk a képviselt község nevében, ő Nagyságának eme ritka példás önzésnélküli tiszta s igaz hazafiui tetteért, lelket s keblet emelő rendkívüli áldozatkészségeért, melylyel ő Nagysága e város, mint édes szülőföldje iránti őszinte szeretetét s hű ragaszkodását, őt tisztelő polgártársai előtt felülmulhatlanul tetteleg megörökíté. — Meghajlik a község, ennyi lelkinagyság, ennyi jótékonyág előtt és büszkén nevezi azt hű fiának, ki fáradsága gyümölcset, édes anyja a sz.-fehérvári

község javára szenteli. — Azért is a község képviselői kijelentik miszerint:

1) Sz.-Fehérvár községének legfőbb kívánata s legbensőbb óhaja teljesül, ha az alapított nevelő-intézet Ő cs. kir. apost. Felségének hön szeretett ifju fejedelmünknek nevét viselve, Zsófia főhercegnő Ő cs. k. Fensége legmagasb védnökségével dicsekedhetik, s mintegy előemlékét képviselendi, azon hűségnek, melylyel a város mindenkor s minden időben, a Felséges uralkodóház s a magos trón iránt viseltetik.

2) Örömmel s egész készséggel járulnak Székesfehérvár községe képviselői, mindazon jogokhoz s kötelmekhez, melyek a fentebb ő Nagysága által elősorolt 11 pontokban foglaltatnak, kötelezván a várost az elősorolt elvek megtartására, s a teendők lelkiismeretes teljesítésére.

3) A városi község választmány tagjai csak a közönségnek érdekében működnek, midőn szerencsések az évekkal előbb tervezett főoskolákra a város által ígért áldozatokat az alapított nőnövelde javára jelenleg átruházni s e célra megajánlani, minek következtében a város részéről ünnepélyesen s kötelezőleg kijelentik, miszerint a nőnövelde házának rendeltetési céljára leendő átalakítására s bútorzatára a Sz.-Fehérvári községi pénztárból 6272

ft. pengő fog fordítatni, az életbe lépendő nőnevelő-intézet létrejötte után pedig évenként a községi pénztárból 440 pfirtokkal fogja azt segíteni, mindaddig, míg a 8-ik pontban előadott körülmény elő nem álland.

4) Sz.-Fehérvár községe nevében ünnepélyesen kijelentetik, miszerint a község előljárósága lelkesülten felkarolván a nevelés szent ügyét, annak érdekében minden erejét ezen, ő Nagysága által alapított s községileg is segedelmezni kötelezett nőnevelő-intézet alapjának terjesztésére, szilárdítására fordítani köteletségének ismerendi, ugyszinte ezen nőnevelő-intézet, minélelőbbi felvirágozhatását egyik kitűzött céljának tekintendi: mindazonáltal a sz.-fehérvári nőnevelő-intézet főalapítójának, minden időben Farkas Ferencz prépost ő Nagyságát fogja hálásan tisztelni, s a jövőendő nemzedék által is hálásan tiszteltetni, — egyszersmind az utókornak irányául kijelentvén, hogy bármily nagyszerűvé s gazdaggá válják is időjártával ő Nagyságának jelen oklevélben letett alapítási forrása, az alapítvány szentnek tartassék, s az örök időkre az alapító rendelkezése folytán egyedül s kizárólag e célra fordittassék, ugyszinte az általa letett alapítási tőke mindenkor „Farkas Ferencz“ alapítványa“ czím alatt, minden egyéb és magányosok által adomá-

nyozandó alapítványoktól különválva kezeltessek, ezt nemcsak az alapító iránti méltányosság, de az örök igazság is úgy kívánván.

Végre mindkét részről megjegyeztetik, miszerint ezen alapítási oklevélnek, fejedelmi megszentítésével mind ő Nagysága, mind a város részéről a bölcsészki iskolákra tett kölcsönös kötelezettség megszűnik.

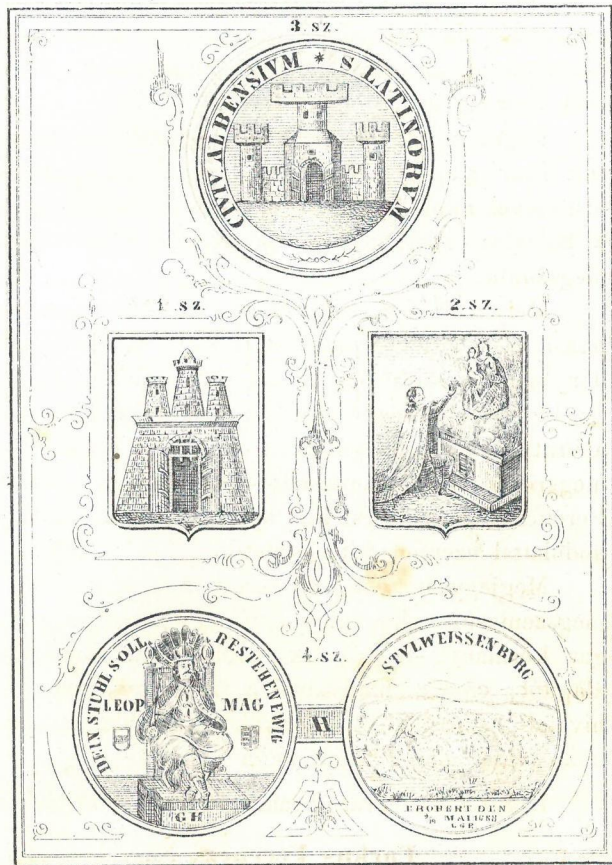
Mely a sz.-fehérvári nőnövelődét illető jelen alapítási és kölcsönös szerződési oklevél három példányban elkészítettvén és a főalapító, nemkülönb Sz.-Fehérvár községe elnöksége által ünnepélyesen aláíratván, s megpecsételtvén, legfelsőbb jóváhagyás, megerősítés s megszentetés végett dicsően uralkodó Ferencz József Ő cs. kir. ap. felségének jobbágyi hódolattal ezennel felterjesztetik.

Megjegyeztetvén, miszerint a megerősített s megszentezett alapítványi-levél egy példánya a magas kormányt — második példánya a Nagyságos alapítót, ennek elhunytával a sz.-fehérvári püspöki hivatalt, — harmadik példányok a sz.-fehérvári város községének előljáráóságát fogja illetni.

Kelt Sz.-Fehérvárott márt. 12-kén 1853. évben.

Farkas Ferencz, Nagy-Prépost.

Sz. k. Sz.-Fehérvár város községe sat.

SZ. FEHÉRVÁR
6031
SZ. K. SZ. FEHÉRVÁR

T a r t a l o m.

	Lap.
Előszó	5
Bevezetés	7
Főtemplom	16
Királyi lak	23
Sz.-Péter egyháza	23
Sz.-Márton egyháza	23
Sz.-Miklós egyháza	23
A prépostlak	24
A vár	24
Koronázások	26
Székes-Fehérvár czimere	50
A városról nevezett megyének czimere	51
A fehérvári Latinusok czimere	52
Országgyűlések	54
Temetkezések	56
Általános történeti áttekintés	71

O k m á n y o k :

I-ső	112
II-dik	119
III-dik	130
IV-dik	132
V-dik	134
VI-dik	139

